

ԼՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳԻՏԱԿԱՆ-ՆԱԽԱՐԱՐԱՏՉԵԼԻ ՍԵՐԻԱ

Ա. Ն. ԲԵԿԵՏՈՎՍԿԻ

Թ. Զ. Ե. Ն. Ի

ԵՐԵՎԱՆ. 1955

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
НАУЧНО-ПОПУЛЯРНАЯ СЕРИЯ

14

А. Н. БЕКЕТОВСКИЙ

И Н Ж И Р

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1955

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳԻՏԱԿԱՆ-ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ՍԵՐԻԱ

14

Ա. Ն. ԲԵԿԵՏՈՎՍԿԻ

Թ Ջ Ե Ն Ի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1955

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
Խմբագրական-հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ:

ԹՋԵՆՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թղենու զբաղեցրած տարածությունը Սովետական Միության մեջ մոտ 2000 հեկտար է, այսինքն՝ մերձարևադարձային պտղատու կուլտուրաների ընդհանուր տարածության մոտ 4 տոկոսը:

Սովետական Միության հարավային ռեսպուբլիկաների պարտեզներում թղենին աճում է համարյա արդյունաբերական նշանակություն չունեցող, իրարից անջատ-անջատ մանր տնկարկների ձևով:

Հայկական ՍՍՌ-ում կա թղենու մոտ 70 հազար ծառ, որոնք աճում են Հայաստանի հյուսիս-արևելյան (Իջևանի, Ալավերդու, Շամշադինի, Նոյեմբերյանի) և հարավ-արևելյան (Գորիսի, Ղափանի, Մեղրու) և հատուկենտ թփերով՝ Արաքսյան հարթավայրի շրջաններում: Մեր ռեսպուբլիկայի մրգաստանի ընդհանուր տարածության մեջ թղենու տեսակարար կշիռը 1,6% է:

Սովետական կառավարությունը մեծ ուշադրություն է դարձնում մերձարևադարձային կուլտուրաների, մասնավորապես թղենու մշակույթի զարգացման վրա: Միովնական ռեսպուբլիկաների (Ադրբեջանի, Վրաստանի, Ուկրաինայի, Մոլդավիայի, Թուրքմենստանի, Ուզբեկստանի, Տաջիկստանի) շատ շրջանների համար թղենու տնկումների բավական մեծ պլանային առաջադրանք է սահմանված. Հայկական ՍՍՌ-ում նախատեսվում է մոտ 2 հազար հեկտար տարածության վրա թղենի տնկել նրա տարածման բոլոր շրջաններում:

Թզենու պտղաբույլերը (պտուղներն) օգտագործում են թարմ, չորացած և շաքարակալած վիճակում և շաքարի, սպիտակուցի և այլ նյութերի պարունակությամբ արժեքավոր սննդամթերք են հանդիսանում: Թզենու թարմ պտղաբույլերը շատ սակավափոխադրունակ են, նրանց հնարավոր չէ փոխադրել հեռավոր տարածություններ կամ երկար ժամանակ պահել հենց արտադրության վայրում, պտղաբույլերի մեջ խմորում է տեղի ունենում և նրանք թթվում են:

Թզենու մասսայական մշակության մի շարք վայրերում նրա պտղաբույլերը «հացի» տեղ են բռնում: Բացի դրանից, մեծ քանակությամբ պտղաբույլեր օգտագործում են չորացման համար:

Թուզն արժանի է «հաց» կոչվելու իր բարձր սննդարարության շնորհիվ: Ստորև բերվում են տվյալներ հացի և թզենու պտղաբույլերի քիմիական բաղադրության մասին:

Հացի և Թզենու պտղաբույլերի քիմիական բաղադրությունը

Թզենու կարգի	Բաղադրիչ նյութեր	Հաց	Թարմ թուզ	Չոր թուզ
		ա	ո	կ
1	Ջ ու ը	35,7	83,2	20,1
2	Սպիտակուցներ	8,9	1,1	6,0
3	Շաքար և այլ ածխաջրատներ	54,0	15,1	70,5
4	Ծ ա ռ պ ե ռ	0,2	—	1,0
5	Մոխիր	1,2	0,6	2,4

Համաշխարհային շուկայում չորացրած թուզը չոր մրրդերի շարքում բարձր տեսակարար կշիռ ունի իր բարձր որակի և սննդարարության պատճառով: չորացրած թուզը, նայած սորտին՝ 60—70% շաքար է պարունակում:

Թուզն օգտագործվում է նաև խոշապ (կոմպոտ), թզաչուր, պիկոպիներ, լավաշ, տարբեր տեսակի պահածոներ

պատրաստելու համար: Թզից պատրաստում են ընտիր որակի մուրաբա, լավ դոշաբ և բավարար համի պավիդո, ինչպես նաև ոգելից խմիչք և սպիրտ:

Թզից ստանում են սուրճի սուռոգատ, որն իր սննդարարությամբ և համով լավագույնն է համարվում սուրճի բոլոր փոխարինողների մեջ, քանի որ մոտավորապես 2,5 անգամ ավելի շատ լուծվող և ներկող նյութեր է տալիս չրի մեջ, քան բնական սուրճը: Սուրճի համար օգտագործում են չոր թզի ցածր տեսակները:

Բժշկության մեջ թուզն օգտագործվում է որպես թեթև լուծողական և կակղիչ միջոց, կոկորդի հիվանդությունների ժամանակ՝ կաթի հետ կոկորդը ողողելու համար, կրծքի ցավերի և թարախապալարների ժամանակ՝ որպես ուռուցքները փափկացնելու միջոց: Թզենու բնափայտի միջուկը մտնում է զարիգուն կոչվող դեղահատերի (պիլյուլների) կազմության մեջ, որոնք գործածում են խիթերի (ծակոցների) դեմ: Չորացրած թուզը պարունակում է շատ երկաթ և այդ պատճառով նա հանձնարարվում է օգտագործելու արյան պակասության ժամանակ:

Թզի բույսը պտուղները գործադրում են որպես թեյ, որն ունի նարկոտիկ հատկություններ: Տերևները պարունակում են վիտամին և օգտագործվում տարբեր նպատակների համար. օրինակ՝ վերքերի վրա դնելու միջոցով բուժում են ֆուրունկուլները՝ (չիրան), նրա մոխիրը կովի կարագի կամ կաթի հետ խառնած վիճակում գործուղում են թրմաքոսի դեմ, առյուծագու (Leonurus cordiaca L.) հետ խաշուկի ձևով պատրաստած՝ կիրառվում է արյունալուծության դեմ, իսկ անջի արմատների հետ՝ հասարակ փորլուծի դեպքում. բամբակի մեջ ներծծած թզի կաթը գործածվում է ատամի ցավի դեմ:

Թզենու բնափայտը պիտանի է մանր ճախարակագործական իրեր պատրաստելու համար:

Թզենու արդյունաբերական մշակության շրջաններում չորացրած թզի բոլոր թափուկները գործ են ածում որպես բավականին արժեքավոր անասնակեր:

Թզենին կարող է օգտագործվել մեղիորատիվ նպատակներով՝ լեռների լանջերն ու շարժվող ավազներն ամրացնելու համար:

Հայաստանում թզենին պետք է աճեցնել արդյունաբերական նպատակներով՝ չոր միրգ, սուրճ, տարբեր տեսակի պահածոներ, մուրաբա պատրաստելու և հրուշակային արտադրության համար (պավիդո, պաստեղ, սառնաշաքար, կոնֆետներ, աղացած չոր պտուղներով թխվածքներ և կարկանդակներ և այլն), ինչպես նաև պտուղները թարմ վիճակում օգտագործելու համար: Հենց թարմ վիճակումն է, որ Հայկական ՍՍՌ ազգաբնակչությանը օգտագործում է թուլը և միայն մասնակի կերպով է, որ չորացնում է: Ինսպուրիկայի կոնսերվի գործարաններում թզից պատրաստում են մուրաբա:

ԹԶԵՆՈՒ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Թզենին (*Ficus carica* L.) թթազգիների (*Moraceae*) ընտանիքից է, աճում է իրրե ծառ, հաճախ իրրե թուփ: Նայած աճման պայմաններին, նա լինում է տարբեր բարձրությամբ և հզորությամբ, երբեմն հասնելով մինչև 14 մետրի: Ցուրտ ձմեռ ունեցող շրջաններում պարբերական ցրտահարումների և մշակման ձևի հետևանքով թզենին մեծ մասամբ աճում է իրրե թուփ, ինչպես այդ տեղի ունի Հայաստանում:

Վեգետացիայի շրջանում թզենու բոլոր մասերը պարունակում են կաթնաման հեղուկ, որը պարունակում է մինչև 13% փրուկուկ և դուրս է գալիս բույսերի թե՛ վերերկրյա և թե՛ ստորերկրյա որևէ ձևով վնասված բոլոր մասերից:

Միամյա շիվերը լինում են մեծ, դալար, կանաչ գույնի: Օգոստոսին նրանց վրա գոյանում են կողային բողբոջներ: Գարնանը նախորդ տարվա միամյա շիվերի վրա գազաթնային և կողային բողբոջներից կրկին աճում են շիվեր: Տերեվային սպին, որտեղ դասավորված են բողբոջները, արտա-

հայտված է օղակաձև հետքի ձևով, որտեղից՝ կտրոնով բազմացնելիս հեշտությամբ արմատներ են առաջանում:

Ճյուղի գազաթնային բողբոջն աճելով տալիս է տերևներ, որոնց կոթունների ծոցում գոյանում են պտղատու բողբոջներ: Այդ բողբոջներից թե՛ միամյա և թե՛ աճող շիվերի վրա առաջանում են սովորաբար տանձաձև ծաղկաբույլեր, որոնք հետագայում փոխվում են պտղաբույլերի, կամ ինչպես սովորաբար անվանում են՝ «պտուղների»։ Ղրանցից յուրաքանչյուր տերևածոցում լինում է մեկ, հազվագյուտ դեպքում երկու հատ:

Գարնանը նկատվում է անցած տարվա աշնանը կազմակերպված թզերի զարգացում, իսկ ընթացիկ տարվա շիվերի վրա սկսում են զարգանալ նոր ծաղկաբույլեր:

Ծաղկաբույլերը մսալի են, ներսից սնամեջ, ինչպես ապակյա դատարկ շիշը: Ծաղկաբույլերը փոխվում են պտղաբույլերի, իսկ վերջիններս հանդիսանում են թզենու «պտուղներ», որոնք հասունանալուց հետո գործածում են ուտելու համար:

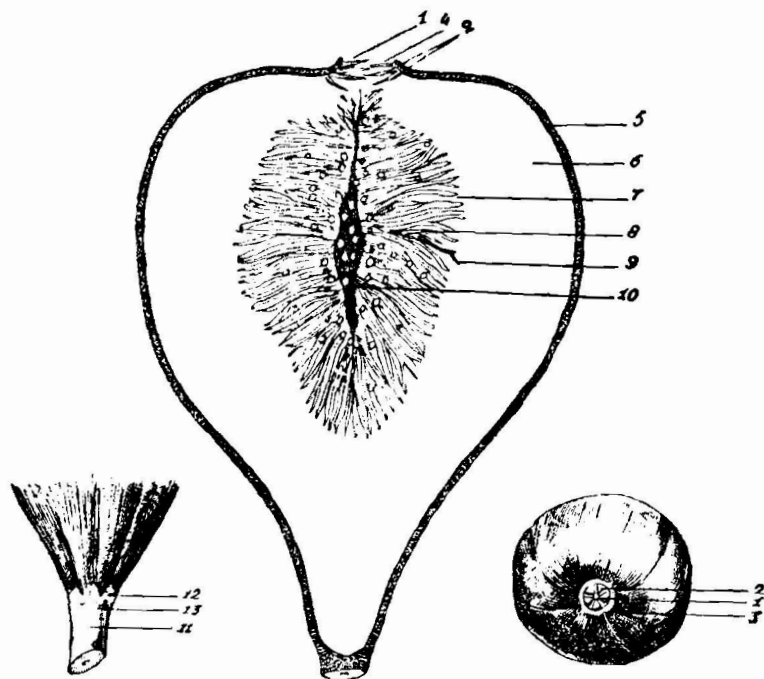
Սխեմա № 1-ում, բերվում է ծաղկաբույլի կազմությունը:

Թզենու ծաղկաբույլերը կազմված են բազմաթիվ ծաղիկներից, որոնց ծաղկակոթունները ձուլված են իրար հետ և որից ստացվել է մի ընդհանուր ծաղկակալ: Վերջինիս մակերեսի վրա, ինչպես և բարդածաղիկ ընտանիքին պատկանող բույսերի զամբյուղներում, դասավորված են ծաղիկները: Թզենին ունի հինգ տիպի ծաղիկներ (տե՛ս նկ. 1)։

ա) արական ծաղիկներ, որոնք տալիս են ծաղկափոշի փոշոտման համար:

բ) իգական սեմնային ծաղիկներ, որոնք լավ զարգացած են և բերմնավորվելուց հետո տալիս են սերմեր:

գ) իգական ամուլ (անպտուղ) ծաղիկներ, որոնք թույլ են զարգացած, ունեն թերզարգացած սպի, որն ընդունակ չէ ընդունելու ծաղկափոշի: Թզենու այդպիսի ծաղիկներ ունեցող

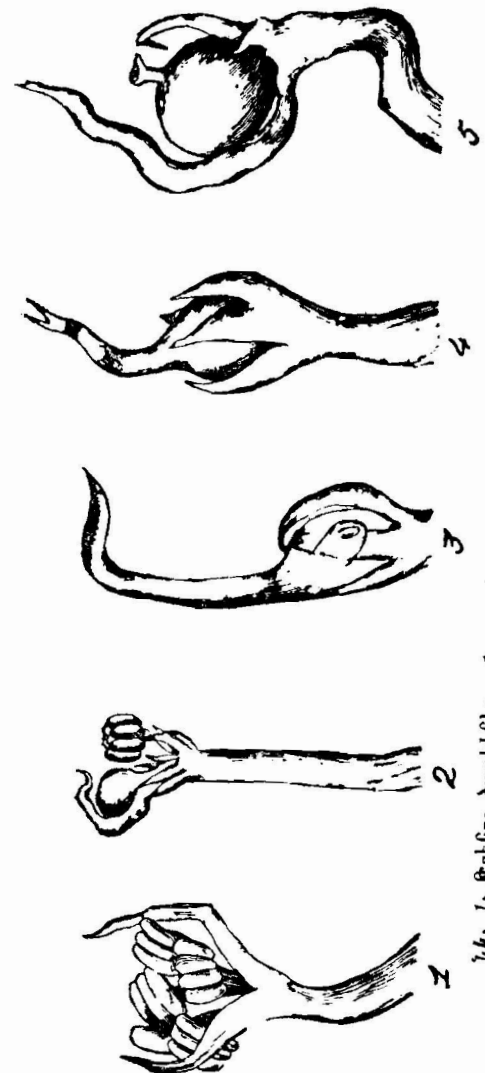

Մեծագույն 1. Թղի ծաղկաբույլի կառուցվածքը. — 1. Շաշք, 2. աչքի թեփուկներ, 3. աչքի շուրջը եղած թուփեր, 4. ելքի անցքի թեփուկներով, 5. մաշկ, 6. պտղամիտ, 7. ծաղկաբույլի ծաղկակալ, 8. ներքին խոռոչ, 9. ծաղիկներ, 10. ծաղիկներով զրադեցրած ներքին խոռոչ, 11. ծաղկաբույլի կոթուն, 12. թեփուկանման ծաղկակիցներ, 13. ծաղկակիցներին հիմքերի ստվարացում (հաստացում):

Ծաղկաբույլերն առանց փոշոտման դառնում են պտղաբույլեր և չեն թափվում:

դ) իգական գալլակի ծաղիկներ՝ ուղիղ կարճ սունակով և բավականին լայն սպիտով: Սերմնարանը միաբուն է, սերմ չտուղ, որտեղ իր ձվերն է դնում և զարգանում թզենու փոշոտիչ պիծակը՝ բլաստոֆագը:

ե) երկսեռ ծաղիկներ: Հազվադեպ են պատահում թզենու ծաղկաբույլերում:

Նկ. 1. Թզենու ծաղիկներ. — 1. աբական, 2. երկուն, 3. իգական սերմնային, 4. իգական անպտուղ, 5. իգական գալլակի:

Ծաղկաբույլի խոռոչի ներքին պատերը կարող են ծածկված լինել տարբեր տեսակի ծաղիկներով՝ ա) իգական սերմնային ծաղիկներով և բ) իգական ծաղիկներով գալլակիր ծաղիկների հետ միասին, կամ գ) գալլակիր, արական և իգական սերմնային ծաղիկներով ինչպես նաև դ) միայն գալլակիր ծաղիկներով, կամ թե ե) միայն իգական ամուլ ծաղիկներով: Սովորաբար ծաղիկները մանր են, միասեռ և նրանց թիվը ծաղկաբույլերի մեջ հասնում է 800—1500-ի:

Ծաղկաբույլերի դադաթին կա անցք («աչք»), որը միանում է ներքին խոռոչի հետ: Ծաղկումը և պտղաբերումը կատարվում է ծաղկաբույլի ներսի մասում: Իգական սերմնային ծաղիկները տալիս են մինչև 2 մմ տրամագիծ ունեցող պտուղը՝ ընկուզիկներ (իրենց մեծությամբ, ձևով և գույնով նման են կորեկին), իսկ իգական ամուլ ծաղիկները՝ չգարգացած պտուղ-ընկուզիկներ՝ մեծ մասամբ թաղանթների ձևով:

Թղենին մեծ մասամբ հրկբուն, սակավ դեպքերում միաբուն բույս է: Կան արական և իգական բույսեր:

Կապրիֆիկ.— Արական բույս է: Վեգետացիայի ընթացքում տալիս է սովորաբար երեք (իսկ երբեմն և ավելի) սերունդ պտղաբույլեր, որոնք կոչվում են պրոֆիկներ, մամմոններ, մամմեններ (տե՛ս նկ. 2):

Պրոֆիկներ.— Ծաղկաբույլերն ունեն գալլակիր և աննշան քանակով արական ծաղիկներ, վերջիններս դասավորված են ծաղկաբույլերի մուտքի մոտ: Պրոֆիկները ձևավորվում են աշնանը, զարգանում և երևան են գալիս գարնանը, որոնք բլաստոֆագի հասունանալուց և դուրս թռչելուց հետո թափվում են: Պտղաբույլերն ուտելու համար պիտանի չեն:

Մամմոններ.— Առաջանում են ընթացիկ տարվա շիվերի վրա, մոտավորապես հունիսին, լինում են պրոֆիկների մեծությամբ: Ծաղկաբույլի խոռոչը ծածկված է գալլակիր, եղակի իգական սերմնային, իսկ մուտքի անցքի մոտ՝ արական ծաղիկներով: Մամմոնների դոշացման հետ միաժամանակ իգական բույսերի վրա երևան են գալիս ուտելի թղի ծաղկաբույլեր: Մամմոնի ծաղկաբույլերը, որոնք ունեն թղթանման

Նկ. 2. Կապրիֆիկի պղպեղձի շիվեր. — 1. պտղատու շիվ (խոռոչ ծաղկաբույլերը մամմեններ են, մանրերը՝ պրոֆիկներ), 2. պտղատու շիվը ամռանը (խոռոչ ծաղկաբույլերը պրոֆիկներ են, միջակները՝ մամմոններ, ամենափոքրերը՝ մամմեններ):

պատեր, հասունանալիս խորշոմում են, դառնում կողավոր: Գալլակիր ծաղիկների միջից բլաստոֆագի դուրս գալուց հետո մամմոնները թափվում են:

Մամմե.— Ծաղկաբույլի ձմեռող ձևն է: Մամմենները երբևրում են աշնանը, շատ փոքր մեծությամբ: Սրանց մեջ մինչև զարուն գալլակիր ծաղիկներում ձմեռում են բլաստոֆագի հաբսնյակները: Ձմռանը մամմեի ծաղկաբույլերը մնում են շիվերի վրա և թափվում են միայն գարնանը, բլաստոֆագի դուրս թռչելուց հետո՝ պրոֆիկների գալլակիր ծաղիկների լրիվ զարգացման ժամանակ (ապրիլ-մայիս): Բարենպաստ աշնան և ձմռան պայմաններում թղենիների վրա նկատվում են մեծ քանակությամբ մամմենների ծաղկաբույլեր, որոնք չեն լինում ցուրտ տարիներին:

Ֆիգ.— Իգական բույս է, որը վեգետացիայի ընթացքում տալիս է պտղաբույլերի մինչև երեք սերունդ: Յուրաքանչյուր սերունդ ունի միանման պտղաբույլեր:

1-ին զարնանային սերունդն առաջանում է պրոֆիկների հետ միաժամանակ, անցած տարվա շիվերի վրա: Սովորաբար այդ սերնդի ծաղկաբույլերը թափվում են ծաղիկների չփոշոտվելու հետևանքով:

2-րդ սերունդը սկսում է գոյանալ ամռան սկզբին (հունիս) և տալիս է ուտելի թղեր:

3-րդ սերունդը նույնպես գոյացնում է ուտելի թղեր, որոնք հասունանում են աշնանը բարենպաստ և տաք եղանակ լինելու դեպքում:

Ֆիգի ծաղկաբույլը սնամեջ է և ներսից խոռոչի ամբողջ մակերեսը ծածկված է իգական սերմնային կամ իգական ամուլ (անպտուղ) ծաղիկներով: Մաղկաբույլի անցքը խողովակաձև է, ծածկված թիթեղաձև թեփուկներով, որոնք իրար հարելով ծածկում են «աչքը»: Վերջինը սովորաբար բաղկացած է լինում հինգ փեղկից, որոնք լացվում են ծաղկման ժամանակ:

Պտղաբույլերը լինում են կլորից մինչև ուժեղ երկարավուն ձևի, 12-ից մինչև 70 գրամ կշռով, 4,2 սմ (լարձրություն) $\times$ 3,8 սմ (լայնություն)-ից մինչև 6,0 սմ (բարձրություն) $\times$ 6 սմ (լայնություն) մեծությամբ: Խակ պտղաբույլերը պինդ են, կանաչագույն, հասունանալու ժամանակ նրանց գույնը դառնում է սորտին բնորոշ՝ բաց կանաչ, դեղին, վարդագույն, մուգ կարմիր, մանիշակագույն և այլն:

ԹՋԵՆՈՒ ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Թղենին բաղմամյա բույս է, կյանքի տևողությունը հասնում է 60—70 և ավելի տարիների: Բաղմացվում է տարբեր եղանակներով՝ կտրոններով, անդալիսով, արմատային մացառներով, պատվաստով և սերմերով: Արդյունաբերական

նպատակների համար բաղմացման ամենատարածված եղանակը կտրոններով բաղմացումն է:

Թղի պատվաստումը հազվագեպ է կիրառվում, քանի որ պատվաստացուն պատվաստակալին վատ է կաշտում: Սերմերով բաղմացումը կիրառվում է սելեկցիոն աշխատանքներում՝ նոր սորտեր առաջ բերելիս:

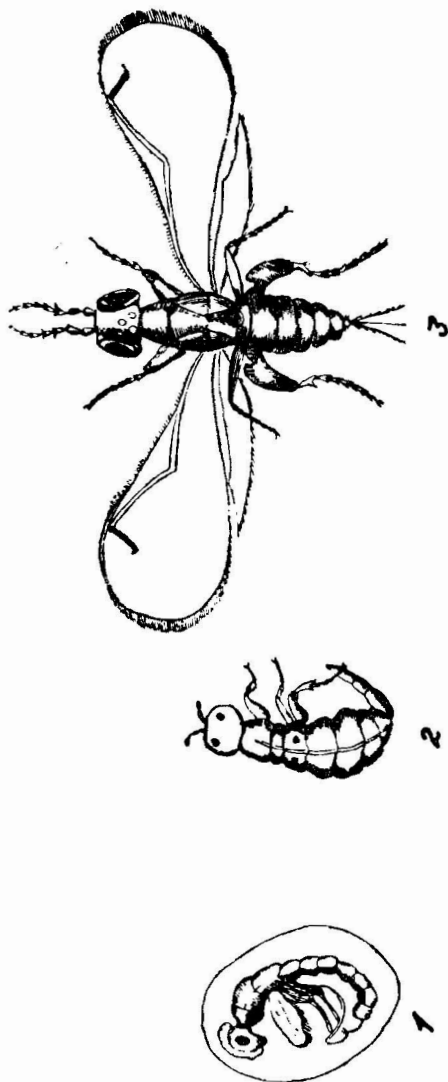
Թղենու ծաղկաբույլերը գոյանում են անցյալ տարվա միամյա և ընթացիկ տարվա աճող շիվերի վրա: Կտրոնով տնկած թղենին մեծ մասամբ սկսում է պտղաբերել տնկելու երկրորդ տարին, հազվագեպ առաջին, հենց տնկելու տարին: Լրիվ պտղաբերումը լինում է 7—9-րդ տարիներին:

Գարնան հյուսիսարևմտյան սկզբից մինչև ուշ աշուն գոյանում են ծաղկաբույլեր: Մաղկաբույլերի ծաղկումը սկսում է, երբ զրանք հասնում են մոտավորապես 1,5—2 սմ մեծության, դառնում են փայլուն, առածղական մաշկով, կողավոր և արձակում են ուժեղ, մեղրի յուրահատուկ հոտ: Այդ ժամանակ փափկում է թղի միջուկը, վարսանդները կանգնում են ուղիղ, սպիները լինում են կանաչ, փայլուն, զմշտունական թղի «աչքերը» բացվում են:

Թղենու ծաղիկները գտնվելով ծաղկաբույլի ներսում՝ քամու և միջատների միջոցով ազատ փոշոտվելու հնարավորությունից զուրկ են: Մաղկաբույլերում փոշոտումը կատարվում է թղենու հատուկ փոշոտչի — բլաստոֆագ կոչվող պիժակի միջոցով: Բլաստոֆագը շատ փոքր միջատ է (0,1—0,15 սմ երկարությամբ), հասարակ աչքով թույլ նշմարելի (տե՛ս նկ. № 3):

Բլաստոֆագը տարվա ընթացքում ունենում է երեք սերունդ: Այդ սերունդների զարգացումն ընթանում է թղենու ծաղկաբույլերի բոլոր երեք սերիաների զարգացման հետ միաժամանակ: Այսպիսով, բլաստոֆագի կյանքն անխզելիորեն կապված է թղենու պտղաբերման և, գլխավորապես, ծաղկաբույլերի մեջ եղած ծաղիկների զարգացման և ծաղկման հետ: Ուրիշ պայմաններում բլաստոֆագը չի ապրում:

Բլաստոֆագն իր ձվերը դնում է թղենու արական բույ-

Նկ. 3. Բլաստոֆագ. — 1. Բլաստոֆագի էգը դալում գուրս գալուց առաջ, 2. Բլաստոֆագի արու, 3. Բլաստոֆագի էգը (խոշորացրած է 20 անգամ):

սերի վրա եղած գալլակիր ծաղիկների մեջ: Ձվերը զարգանալով դառնում են թրթուրներ, որոնցից դուրս են գալիս հրիտասարդ պիծակներ հենց այն ժամանակ, երբ արական ծաղիկներում հասունանում է ծաղկափոշին: Ծաղկաբույլերում էլ հենց տեղի է ունենում բլաստոֆագների ղուգավորումը: Այնուհետև էգ բլաստոֆագները ձգտում են դուրս դալ ծաղկաբույլերից ձու ղնելու համար: Ծաղկաբույլերից դուրս գալու ժամանակ բլաստոֆագներն առատորեն ծածկվում են արական ծաղիկներից ծաղկափոշով: Դուրս հկած բլաստոֆագները թափանցում են ինչպես իգական, այնպես և արական ու գալլակիր ծաղիկներով երկատասարդ ծաղկաբույլերի մեջ:

Բլաստոֆագն իր ձվերը դնում է արական ծաղկաբույլերի գալլակիր ծաղիկների սունակի միջով սերմնարանի սերմնաբողբոջի մեջ: Սերմնարանում ձվից դուրս եկած թրթուրը ուտում է սերմնաբողբոջը, իսկ սերմնարանը վեր է ածվում գալլի:

Գալլակիր ծաղիկներ փնտրելու ժամանակ բլաստոֆագը փոշոտում է իգական ծաղիկները: Բլաստոֆագը նորմալ զարգացած իգական ծաղիկների մեջ իր ձվերը դնել չի կարող, քանի որ իգական ծաղիկներն ունեն երկար սունակներ, իսկ բլաստոֆագի ձվադիրը կարճ է: Ամուսնը թվենինների շուրջը մեծ քանակությամբ բլաստոֆագներ են թռչում և չուրաքանչյուր բեղմնավորված ծաղկաբույլի մեջ կարելի է մի քանի բլաստոֆագ հայտարերել:

Այսպիսով, բլաստոֆագի օգնությամբ տեղի է ունենում իգական սերմնաչին ծաղիկների բեղմնավորումը, հետևաբար և նորմալ զարգացած սերմերի գոյացումը:

Արական բույսերը՝ կապրիֆիկները, փոշոտիչներ են, իսկ փոշոտման պրոցեսը կոչվում է «կապրիֆիկացիա»: Կապրիֆիկացիան ապահովում է պտղաբույլերի նորմալ կաղմակերպումը և բարելավում է բերքի որակը, (պտղաբույլերն ավելի բուրավետ, հյութալի են դառնում և այլն): Այդ պատճառով թղենու տնկարկում իգական բույսերի՝ ֆիգերի արանքում տնկում են արական բույսեր՝ կապրիֆիկներ, բայց շատ քիչ

քանակությամբ (առանձին ծառեր), քանի որ նրանց պտուղները ուտելի չեն:

Թզենու գոյություն ունեցող բոլոր սորտերը կարելի է մոտավոր կերպով բաժանել երկու հիմնական խմբերի՝

1. Կապրիֆիկացման կարիք ունեցողների և

2. Առանց փոշոտման պտղաբույլեր առաջացողների

Կապրիֆիկացիայի կարիք ունեցողների թվին պատկանում են թզենու լավագույն շոր միրգ տվող սորտերը, օրինակ՝ Սարի-լորը, Կալիմիրնան և այլն: Սորտերի մեծ մասը առանց փոշոտման տալիս են հասուն պտղաբույլեր, բայց վերջինների սերմերը լրիվ չեն զարգանում և ցանքի համար պիտանի չեն լինում: Այդ խմբին պատկանող սորտերը բազմաճյուղ են միայն վեգետատիվ եղանակով, օրինակ՝ կտրոններով:

Կապրիֆիկացիայի կարիք չունեցող մի քանի սորտեր (օրինակ՝ Կադոտա սորտը և այլն) փոշոտման դեպքում տալիս են լավագույն որակի, ծլունակ սերմերով պտղաբույլեր:

Թզենու միջին բերքատվությունն է՝ 10—15 տարեկան ծառինը՝ 50—60 կգ, 15—25 տարեկանինը՝ 80 կգ, 25 տարեկանից բարձրինը՝ 125 կգ (երբեմն 300 կգ):

Թզենու բերքատվությունը կախված է շատ պատճառներից, որոնցից կարևոր նշանակություն ունի ծառի աճեցողության ուժը: Ամենից բերքատու են այն սորտերը, որոնք ունեն երկար շիվեր՝ 11—15 միջհանգույցներով, մեծ քանակությամբ պտղաբույլերով (օրինակ՝ Կադոտան, Դալմաթիկան, Բրոնսվիկը և ուրիշները): Այդ պտղաբույլերը տալիս են հասուն պտղաբույլեր, իսկ գազաթնային պտղատու բողբոջները մնում են թերզարգացած վիճակում մինչև հաջորդ տարվա գարունը:

Մաղկաբույլերը դասավորված են շիվի երկարությամբ և գտնվում են զարգացման տարբեր ստադիաներում (տե՛ս նկ. 2): Մաղկաբույլերի մեծությունը խիստ բազմազան է՝ նայած շիվի վրա նրանց գտնվելու տեղին, հետևաբար և նրանց հասակին, քանի որ թզենու ծաղկաբույլերի երևալն ու զարգացումն ընթանում են շիվերի աճման հետ միաժամա-

նակ: Այդ պատճառով, իրենց հասակով և զարգացման ստադիայով նրանք միանման չեն: Առաջին հերթին հասունանում են շիվի հիմքին մոտիկ դասավորված պտղաբույլերը, որոնք ամենից շուտ են ձևավորվել և առավելագույն չափերի հասել: Իսկ շիվի վերին մասում, դեպի գագաթը, պտղաբույլերն այդ ժամանակ ավելի փոքր են լինում (1—2 սմ տրամագծով), հաճախ միայն զարգացման սկզբնական ֆազում, այդ իսկ պատճառով ավելի ուշ են հասունանում: Այսպիսով, թզենու ծաղկաբույլերի զարգացումը, պտղաբույլերի վերածվելը՝ միաժամանակ տեղի չի ունենում, որի հետևանքով բերքի հասունացումը ձգձգվում է:

Հասունանալուց պտղաբույլերն ունենում են սորտին բնորոշ գունավորում, մաշկը նրբանում է, շատ սորտերի մոտ մաշկի վրա առաջանում են թույլ նշմարելի, երկարավուն ճեղքեր, կաթնահյութն անհետանում է, պտղաբույլերը կորցնում են խոտային համը, դառնում են հյութալի և թափանցիկ:

ԹԶԵՆՈՒ ԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թզենին աճում է արևադարձային և մերձարևադարձային գոտիներում, ինչպես և տաք ձմեռ ունեցող շրջաններում: Վայրի վիճակում նրան սովորաբար ուղեկցում է վայրի նոնենին, բայց որոշ դեպքերում, լեռնային պայմաններում, թզենին երբեմն ուղղաձիգ ուղղությամբ զգալիորեն բարձրանում է ավելի վեր քան նոնենին: Հայկական ՍՍՌ Մեղրու շրջանում թզենին պատահում է ծովի մակերևույթից 900—1000 մետր բարձրության վրա, մինչդեռ նոնենին աճում է այնտեղ ծովի մակերևույթից մինչև 800—900 մետր բարձրություն ունեցող գոտում:

Թզենու մշակման համար լավագույն վայրեր են շոգ և շոր ամառ ունեցող շրջանները: Անձրևային եղանակի դեպքում թզենու պտղաբույլերը թթվում և նեխում են, իսկ չփայտացնելիս ստացվում է ցածր որակի արտադրանք:

Թզի հասունանալու և առանձնապես շորացնելու ժամա-

նակ անհրաժեշտ է ոչ անձրևային, պարզ եղանակ և օդի բարձր աստիճանի ջերմություն: Այդպիսի պայմաններում պտղաբույ- լերը ծառի վրա սկսում են չորանալ, մասամբ թառամում, չմշկվում են, իսկ հետագայում՝ արևի տակ չորանալուց հետո, ստացվում է լավորակ մթերք:

Թզենին շատ չորագիմացկուն է, բայց աճում է ինչպես չոր, այնպես և խոնավ վայրերում: Հողի նկատմամբ պահանջ- կոտ չէ, կարող է աճել քարքարոտ, ավազոտ, կրային, արևոտ, ծանր կավա-ավազային հողերում, հողից մերկացած ժայռերի և նույնիսկ քարե շենքերի վրա: Կուլտուրական թզենու վայրի նախնիները հանդիպում են ամենաանբարենպաստ պայման- ներում, օրինակ՝ ավազուտներում, լեռների քարքարոտ գահա- վեժ լանջերում և այլն:

Այն հողերում, որտեղ լճանում է ջուրը, ծառերը վատ են զարգանում և տալիս են ցածր որակի պտղաբույլեր: Կրի զգալի պարունակությունը հողում նպաստում է բարձր որակի չոր թուզ ստանալուն:

Թզենին պահանջկոտ չէ, սակայն նրա լավագույն զար- դացման, առատ և բարձր որակի բերք ստանալու համար ան- հրաժեշտ են բերրի, խոր, թափունցիկ և խոնավացած հողեր, որպիսիք կան Հայկական ՍՍՌ-ի շատ շրջաններում, որտեղ հնարավոր է թզենու մշակությունը:

Չնայած թզենու չորագիմացկունությանը, նրա կայուն բերքատվությունը կախված է ոռոգումների առատությունից և ջերմության բարձրությունից, երբ, ըստ ֆրանսիական պրու- դաբույժների արտահայտությամբ, թզենու «տոքերը ջրի մեջ են, իսկ գլուխը արևի տակ»: Բարձր որակի չոր արտադրանք սովոր թզենու տնկարկները սովորաբար դասավորված են լինում այն- վայրերում, որտեղ գետնային ջրերը գտնվում են հողի մա- կերեսից 1,8—2,4 մետր խորությամբ (օրինակ՝ Ուզբեկստա- նում և այլ վայրերում):

Ինչպես թզենու դաստիարակման ու աճեցման, այնպես և նրա պտղաբույլերի զարգացման շրջանում, պահանջ- վում են ժամանակին և առատ ոռոգումներ: Անբավարար

օռոգման դեպքում թզենու աճը խիստ դանդաղում է, ծառն աննշան է մեծանում, պտղաբույլերը կնճռոտվում են կամ մանրանում և դառնում կոպիտ, քիչ հյութալի, իսկ երբեմն էլ ճաքճքում են ու փտում:

Հողի մեջ ավելորդ խոնավություն պարունակվելու դեպ- քում պտղաբույլերը ջրալի են լինում, նույնպես ճաքճքում են և փտում: Արտադրանքի որակը խիստ փոխվում է՝ նայած թզենու աճման պայմաններին: Այսպես, նկատվել է, որ ավա- զային հողերում թուզը շատ շաքար է պարունակում, կրային հողերում շաքարի քանակը որոշ չափով պակաս է լի- նում, իսկ ծանր կավային և ոչ թափանցիկ հողերում պտղա- բույլերը խիստ մանր են լինում և այլն:

Թզենու մշակման շրջաններում թզի հասունանալու ժա- մանակ ամառային օրերը — ցերեկները պետք է լինեն չոր և շոգ՝ 38° C-ից չգերազանցող համաշափ ջերմաստիճանով, իսկ գիշերները պետք է լինեն տաք: Այդպիսի պայմաններում պտղաբույլերի մեջ տեղի է ունենում շաքարի ուժեղ կու- տակում: Չոր միջոց սովոր սորոտների համար նպաստավոր աշունը պետք է լինի տաք, չոր, ոչ մառախուղային: Սեղանի սորոտերը կարող են աճել ավելի խոնավ պայմաններում:

Հայկական ՍՍՌ-ում կան մի շարք շրջաններ, որոնց կլի- մայական պայմանները բարենպաստ են թզենու չոր միջոց սովոր և սեղանի սորոտների մշակության համար: Այն տեղե- րում, որտեղ թզենին մշակում են առանց ձմեռը ծածկելու, նրան խիստ վնասում են ձմռան սառնամանիքները և դա այն պատճառներից մեկն է, որը սահմանափակում է թզենու լայն տարածումը Հայաստանում: Հայկական ՍՍՌ-ում թզենին հնա- րավոր է մշակել միայն լեռների ցածր գոտում ու գլխավորա- պես դաշտավայրերում, ինչպես առանց թաղելու, այնպես և սառնամանիքներից պաշտպանելու համար ձմեռը թաղելով:

Թզենին ուժեղ վնասվում է, երբ ջերմաստիճանը — 20°-ից ավելի է իջնում: Այդ դեպքում վնասվում են բազմամյա ճյուղերը և նույնիսկ մասսայաբար ոչնչանում են ծառերի ամբողջ վերերկրյա մասերը մինչև արմատները: Ավելի պա-

կաս են վնասվում ծառերը — 12° — 15° -ի ջերմաստիճանում: Այդ ջերմաստիճանում լրիվ կամ մասնակի վնասվում են միամյա շիվերը:

Թզենիների մեջ ամենից ցրտադիմացկուն են կապրիֆիկ ծառերը, որոնք և շատ չորադիմացկուն են և ունենում պահանջ-կոտ աճման և սննդառության պայմանների նկատմամբ: Թզենու սորտերի ցրտադիմացկունությունը խիստ բաղադրյալ է:

Թզենու ցրտադիմացկունության աստիճանը կախված է շատ պատճառներից՝ սորտից, անհատական առանձնահատկություններից (թույլ աճեցողությունը, աճեցողության ձգձգվելը մինչև աշնանային ցրտահարությունները, հասակը և այլն), կլիմայից, միկրոկլիմայից, ջերմաստիճանի իջնելու բնույթից, սառնամանիքների առկայությունից, հողից, խոնավությունից, մշակությունից և այլն: Թզենու մշակման ժամանակ մեծ նշանակություն ունի մշակման եղանակը: Օրինակ, ագրոմիջոցառումների միջոցով ստեղծում են այնպիսի պայմաններ, որ աշնանը հասունանան միամյա շիվերը և հյուսիս-չարժությունը դադարի մինչև սառնամանիքների սկսվելը: Հողմապաշտպան շերտերը մեղմացնում են սառնամանիքների ազդեցությունը, ծառերի թաղելը պաշտպանում է նրանց ձյան հնարավոր մինիմալ ջերմությունից (օրինակ՝ Արարատյան դաշտավայրի շրջաններում) և այլն:

Հայաստանի պայմաններում թզենու մշակման համար մեծ դեր է խաղում և միկրոկլիման: Բարենպաստ են թզենու մշակման համար հյուսիսային և հյուսիս-արևելյան քամիներից պաշտպանված վայրերը: Ռեսպուբլիկայի լեռնային պայմաններում թզենու մշակման համար կարող են հարմար լինել Նոյեմբերյանի, Ալավերդու, Իջևանի, Շամշադինի, Գորիսի, Ղափանի և Մեղրու շրջանների հովիտների ծովի մակերևույթից 300-ից մինչև 900 մետր բարձրության վրա եղած լանջերը, լավագույնը մինչև 10° — 15° թեքություն ունեցող լանջերն են:

Թզենու մշակության համար նպաստավոր են ոլորապտույտ այն տաք հովիտները, որոնք սովորաբար բարձունք-

ների ու լեռների շղթաներով պաշտպանված են լինում ձմռան սառն հոսանքներից:

Հայաստանի մերձարևադարձային շրջաններում կարելի է հանդիպել թզենու մշակության համար ցանկալի միկրոկլիմա ստեղծող բնական պայմանների շատ վարիանտներ: Այսպես, Իջևանի շրջանում տաք կլիմա ունեն և պաշտպանված են ցուրտ քամիներից Ոսկեպար և Ջոգաչայ գետերի հովիտները և նրանց հարող մանր հովիտները: Այդ շրջանում իր միկրոկլիմայի մեղմությամբ աչքի են ընկնում Ուղունթալա, Հալի և Ն. Աղզան գյուղերի առանձին պաշտպանված վայրերը: Շամշադինի շրջանում տաք հովիտները գտնվում են Թովուզ, Հասանսու գետերի և նրանց վտակների շուրջը, որտեղ գտնվում են Այգեձոր, Չինարի, Ղրղի, Վ. Կարմիր Աղբյուր, Թովուզ, Մովսես, Պռավաքար գյուղերի դաշտերը: Ամենից լավ պաշտպանված տեղերը վերջին երկու գյուղերի դաշտերում են. օրինակ՝ տաք միկրոկլիմա ունեցող Մովսես գյուղի, ինքնամիփոխ հովիտը, որը չորս կողմից շրջապատված է լեռների բարձր ժայռերով:

Գորիսի շրջանում ծովի մակերևույթից 650—1000 մետր բարձրությամբ գտնված ձորերում լավ են արտահայտված մերձարևադարձային կլիմայի հատկանիշները: Այդպիսի տեղերը պաշտպանված են ցուրտ քամիներից և շատ տաք են: Օրինակ՝ Որոտան գետի հոսանքով դասավորված ալգիները, Ղարաբաղի բարձր սարահարթի պաշտպանության տակ գտնվող Խոտ և Շինուհայր գյուղերը, այնուհետև Գորիս գետի հովտում գտնվող Քարահունջ գյուղի հովիտը և, վերջապես, Տեղ, Կոռնիձոր, Մուղանջուղ և Խնձորեսկ գյուղերի մանր հովիտների ցածրադիր և պաշտպանված հողամասերը:

Ամենից տաք վայրը Հայաստանում՝ Մեղրու շրջանի հարավային մասն է՝ լեռների ստորին գոտում Արաքսի ափերին հարող հովիտները: Մեղրու լեռնաշղթայի բավական բարձր լեռները ձմռան ընթացքում պաշտպանում են հովիտները հյուսիսային սառը քամիներից:

Հովիտների՝ ծովի մակերևույթից համեմատաբար ցածր

դիրքն է՝ լավելի լավ պայմաններ է ստեղծում ձմեռային կլիմայի մեղմացման համար: Ամենից տաք և պաշտպանված տեղերն այդ շրջանում Նյուվագի, Շվանիձոր, Ալիգարա, Մեղրի և Կարճևան գյուղերի հողամասերն են:

Թզենու արդյունաբերական զարգացման համար կան բոլոր պայմանները Հայաստանի հյուսիս-արևելյան և հարավ-արևելյան մի շարք շրջաններում:

Արարատյան դաշտավայրի ձմռան համեմատաբար ցածր ջերմությունը, որը զգալիորեն գերազանցում է այն միջինումը, որին կարող է դիմանալ թուզը և որը պահանջում է բարդ և համեմատաբար թանկարժեք միջոցառումներ ձմռան սառնամանիքներից պաշտպանելու համար, բավական լուրջ խոչընդոտ է թզի մշակությունն այդ դաշտավայրերի շրջաններում ներդնելու համար:

ԹԶԵՆՈՒ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐՆ ՈՒ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Թզենու հիմնական վնասատուն Հայկական ՍՍՌ-ում թզենու հրաթիթեռն է, որն ամռան ընթացքում տալիս է երեք սերունդ: Երկրորդ և երրորդ սերունդներն ամենից բազմաթիվ ու ամենից վնասակարներն են:

Հրաթիթեռը երևում է ապրիլին և դնում է 30—50 ձու: Թրթուրը դեղնականաչ է, ունի մինչև 17 մմ երկարություն: Վնասում է տերևները նրանց երևալու մոմենտից և մինչև վեգետացիայի վերջը: Վնասում է նաև թզենու ծաղկաբույլերն ու պտղաբույլերը, միայն գլխավորապես հուլիսին և օգոստոսին:

Հրաթիթեռի թրթուրն ուտում է տերևների բոլոր նուրբ մասերը, թողնելով տերևի թիթեղի վրա ջղերի մի ցանց, իսկ ծաղկաբույլերի և պտղաբույլերի վնասվածքները նման են խնձորի պտղակների հասցրած վնասվածքներին: Պտղաբույլերն անպետք են դառնում ուտելու համար:

Թզենու տնկարկներում հրաթիթեռի դեմ պայքար չկազմակերպելու դեպքում խիստ փշանում է բերքը, վնասվում են տերևները:

էական վնաս են հասցնում թզենուն և այլ վնասատուները, ինչպես, օրինակ՝ թզենու կեղևակերը, թզենու երկարաբեխը, թզենու պսիլան, իսկ հիվանդություններից՝ անտրաքնագը, տերևների մոզակիան և բծավորությունը:

ԹԶԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

ՍՍՌՄ-ում կան թզենու երկու հարյուրից ավելի սորտեր, նրանք տարբերվում են իրարից ինչպես մուլֆոլոգիական, այնպես էլ բիոլոգիական և ապրանքա-տնտեսական հատկանիշներով: Առանձնապես տարբերվում են ըստ պտղաբույլերի մեծության, կշռի, ձևի, գույնի, պտղամսի որակի և այլ բազմաթիվ հատկանիշների: Գոյություն ունեցող սորտիմենտի մեջ կան սորտեր, որոնք պիտանի են թե՛ թրամ վիճակում գործածելու և թե՛ այնպիսիները, որոնք պիտանի են տարբեր տեսակի վերամշակումների համար:

Թզենու սորտերը բաշխվում են մի շարք խմբերի ըստ ծաղիկների հատկանիշների, նրանց փոշոտման բնույթի, պտղաբույլերի կազմվելու, այսինքն՝ ըստ սորտերի վերաբերմունքի դեպի կապրիֆիկացիան: Թզենու սորտերի մեծ մասի պտղաբույլերը կազմավորվում են առանց փոշոտման:

Բերում ենք թզենու հիմնական խմբերի և սորտերի բնութագիրը:

Կապրիֆիկ.— Այս խմբի թզենիները, ինչպես արդեն մատնանշվեց, տալիս են երեք տիպի ծաղկաբույլեր՝ պրոֆիկներ, մամմոններ և մամմեններ: Ծաղկաբույլերն ունեն արական և գալլակիր ծաղիկներ: Բլաստոֆագի բացակայության դեպքում ծաղկաբույլերը չեն զարգանում: Այդ տիպի սորտերը փոշոտիչներ են կապրիֆիկացիա պահանջող թզենու համար: Պտղաբույլերը ուտելի չեն: Այդ խմբին պատկանում են՝ «Կապրի № 3», «Դեղին փոշոտիչ» և այլ սորտերը:

Չվյուտնական.— Տվյալ խմբի բույսերն իգական սեռի են, սերմնային իգական ծաղիկներով: Ծաղկաբույլերը սերմեր են զարգացնում փոշոտվելու դեպքում: Չբեղմնավորված ծաղկաբույլերը սովորաբար լիովին թափվում են: Բեղմնավորվե-

լիս ստացվում են բարձր որակի շոր միրգ տվող պտղաբույլեր:

Սորտերն են՝ Զմյուռնական, Կալիմիրնա և այլն:

Սովորական.— Ծառի բոլոր գեներացիաների ծաղկաբույլերն ունեն իգական ծաղիկներ, որոնք տալիս են առանց կապրիֆիկացիայի հասունացող պտղաբույլեր:

Այս խմբի սորտերը գոյացնում են անկորիզ պտղաբույլեր, որոնք շատ արժեքավոր են պահածոներ պատրաստելու և թարմ վիճակում օգտագործելու համար:

Սորտերն են՝ Կադոտա, Միսսիոն, Ադրիատիքական և այլն:

Բացի մատնանշած խմբերից, գոյություն ունեն և այլ, անցողիկ տիպի խմբեր, որոնց սորտերի մեծամասնությունը արդյունաբերական նշանակություն չունի: Հայաստանում տարածված թզենու սորտերը քիչ են ուսումնասիրված: Դրանց վերաբերյալ գոյություն ունեցող թեկուզ ոչ լրիվ տվյալները ցույց են տալիս, որ ռեսպուբլիկայում գոյություն ունեն վերևում հիշած երեք խմբի՝ ինչպես Կապրիֆիկի, Զմյուռնականի, Սովորականի սորտերը: Ղափանի և Մեղրու շրջաններում հայտաբերված է բլաստոֆուզ պիծակը, որն ասում է այն մասին, որ այդ շրջաններում կան թզենու Զմյուռնական խմբի տեղական սորտեր:

Թզենու տեղական սորտիմենտն աչքի է ընկնում իր ցքտադիմացկուն և, ընդհանրապես, դիմացկուն հատկություններ, բայց հասուն պտղաբույլերը միջակ որակի են, պլոտամիսը խոտահամ է, չորացրած պտուղը բարձրորակ չէ:

Թզենու տեղական սորտերի հիմնական բերքը ստացվում է ընթացիկ տարվա շիվերի վրա, ինչպես Կադոտա, Մադնոլիա, Վիոլետ դը լա Ֆրեստոն և այլ սորտերի մոտ: Այսպիսով, տեղական սորտերի մոտ անցյալ տարվա միամյա շիվերը ցրտից վնասվելու դեպքում՝ բերքը շատ չի իջնում:

Տնտեսական նպատակների համար թզենու սորտիմենտն ընտրելիս, պետք է առաջնորդվել նրանով, որ սորտերն ըստ

օգտագործման նպատակների բավարարեն հետևյալ պահանջներին.

1. **Չորացման համար.**— Պտղաբույլերը պետք է լինեն խոշոր, նուրբ և բաց գույնի մաշկով, առանց վնասվածքների, ծառի վրա լավ թառամող:

2. **Պահածոների համար.**— Պտղաբույլերը միջին մեծությամբ, հաստ մաշկով, համաչափ դեղին գունավորումով, մսալի, անկորիզ, ամբողջական միջուկով (օրինակ՝ Կադոտա):

3. **Թարմ գործածության համար.**— Պտղաբույլերը խոշոր, վնասատուներից և հիվանդություններից զերծ հաստ մաշկով, արտաքին գեղեցիկ տեսքով, նուրբ, հյութալի և քաղցր միջուկով, բավարար թթվություններ և արոմատով:

4. **Սուրճի համար.**— Բոլոր սորտերը, գերադասություն տալով մուգ գունավորում և զարգացած սերմեր ունեցողներին, որոնք բովելիս տալիս են բուրավետ և հաճելի արոմատ:

Սորտիմենտն ընտրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել թզենու սորտային առանձնահատկությունները. այն պտղաբույլերը, որոնց խոռոչները լիքը չեն, իսկ «աչքերը» բաց են, սովորաբար չորացնելու համար անպետք են: Մի քանի սորտերի մոտ, առատ փոշոտման դեպքում, պտղաբույլերի վրա գոյանում են ճեղքվածքներ, դա հետևանք է այն բանի, որ համեմատաբար թույլ զարգացած ծաղկակալի ներսի պատերի վրա պտղաբույլերի վրա մեծ քանակությամբ սերմնարաններ են զարգանում:

Մի շարք սորտերի պտղակոթունը թույլ է կպած շիվերին. այդպիսի դեպքում պտղաբույլը թեթևակի շմկվելիս պոկվում և ընկնում է:

Ուշահաս, այսինքն՝ սոչանային շրջանում հասունացող պտուղներ ունեցող սորտերը չեն կարող օգտագործվել բարձրորակ շոր թուզ ստանալու համար:

Հայկական ՍՍՌ-ի կլիմայական պայմաններում թզենու կապրիֆիկացիա պահանջող սորտերի լայն արտադրական մասշտաբներով մշակությունը հնարավոր է առաջին հերթին՝

Մեղրու շրջանի ցրտից պաշտպանված տաք վայրերում, ընդո-
րում կայուն բերք ստանալու համար, երբ ձմռան սառնամա-
նիքներից ցրտահարվել են միումյա շիվերը նրանց վրա ձմե-
ռող բլաստոֆագների հետ միասին, անհրաժեշտ է ապահովել
իգական բույսերի արհեստական փոշոտումը: Դրա համար
սավանդակներով կամ երկաթուղով պետք է ներմուծել կապ-
րիֆիկի ծաղկաբույլեր (մամուի մեջ) այն շրջաններից, որտեղ
թղենին չի ցրտահարվել (օրինակ՝ Ադրբեջանից, Թուրք-
մենստանից, Վրաստանից): Մայրահեղ դեպքում աշնանը՝
սառնամանիքներից առաջ՝ պետք է հավաքել կապրիֆիկի
ծաղկաբույլերը և ձմռան ընթացքում մինչև դարունը պահել
մամուի ու ավազի մեջ՝ պահեստներում կամ նկուղներում:

Հայաստանում թղենու լայն սորտափորձարկում դեռ չի
անցկացրած, ուստի և հոր սորտեր ներդնելու գործում առա-
ջին հերթին պետք է կանգ առնել միայն կապրիֆիկացիա չպա-
հանջող սորտերի վրա: Պետք է նշել, որ անհրաժեշտ է
մշակել ոչ միայն արդյունաբերական սորտեր (չորաց-
նելու, թարմ վիճակում սպառելու, վերամշակելու համար),
այլև այնպիսիները, որոնք ընդունակ են ընթացիկ տարվա
շիվերի վրա մեծ բերք ապառնել, որպեսզի թղենու ցրտից վնաս-
վելու դեպքում էլ, այնուամենայնիվ, ապահովված լինի տվյալ
տարվա բերքը:

Մշակության համար մեծ ուշադրության է արժանի
Զմյուռնական Սարի-լուր կոշվու սորտը, որը 60 տարի սրա-
նից առաջ Կովկաս է ներմուծել Շավրուք: Դրանից մի քանի
տասնյակ ծառ աճում են Վրացական ՍՍՌ Լազոգևի շրջա-
նում, բարձր բերքատու է, խոշոր, վնասատուներից և հիվան-
դություններից չվնասվող պտղաբույլերով: Թարմ վիճակում
գործածելու համար հիանալի հատկություններ ունի, չորաց-
րածն էլ շատ ընտիր որակի է: Սարի-լուրը կապրիֆիկացիա է
պահանջում: Այդ սորտի մշակությունը լիովին հնարավոր է
Մեղրու շրջանի պաշտպանված տաք վայրերում (Մեղրի, Ալի-
դարա, Շվանիձոր, Նյուվազի դյուղերը) և, ըստ երևույթին,
այլ շրջանների մի քանի տաք հովիտներում:

Հայաստանի մերձարևադարձային շրջանների համար դեռ
չի ուսումնասիրված և համապատասխան ստանդարտային
սորտիմենտ չի ընտրված: Սակայն պետք է նշել, որ առա-
ջին հերթին ամենամեծ ուշադրության են արժանի հայկական
սորտերը, որոնք հարմարվել են և դառել դիմացկուն՝ միջս-
վայրի անբարենպաստ պայմաններին:

Ստորև բերում ենք Հայաստանում տարածելու համար
հետաքրքրություն ներկայացնող թղենու մի քանի սորտերի
նկարագրությունը:

Նադոտա.— ՍՍՌՄ-ի մերձարևադարձային բոլոր շրջան-
ների համար հանձնարարվող սորտերից մեկն է: Գործածվում
է թարմ վիճակում, պահածոներ պատրաստելու և չորացնելու
համար: Կապրիֆիկացիա չի պահանջում: Վաղահաս է, բեր-
քառատ, վեգետացիայի ընթացքում պտղաբերում է երկու
անգամ, տալիս է լավորակ պտղաբույլեր: Վերջիններս մի-
ջին մեծությամբ են, ոսկեդեղին, սպիտակ միջուկով, մինչև
28% շաքարի սպորոնակությամբ: Չորացնելիս տալիս են
22% ելանք: Չորացրած պտուղների մեջ մոտ 60% շաքար կա:

Ադրիատիֆական (Ադրիատիֆական Սպիտակը).— Կագո-
տայի նման հանձնարարվում է ՍՍՌՄ-ի մերձարևադարձային
բոլոր շրջանների համար: Կապրիֆիկացիայի կարիք չի զգում:
Պտղաբույլերը միջին մեծությամբ են կամ խոշոր, կլորա-
վուն, «աչք» փակված չի, մաշկը բարակ է, արևի տակ գեղ-
նավուն, միջուկը կարմիր, կամ սպիտակ՝ մանիշակագույն
ջիղերով: Պտղաբույլերը խոնավ հոդերում թթվում են, չո-
րացրած պտղաբույլերը՝ անհամասեռ, բաց գույնի, դարչնա-
գույն միջուկով: Մակերեսը՝ թույլ կնճռոտած, ներսում մեծ
քանակությամբ սերմեր:

Սորտը բերքառատ է, արագ աճում է, լավ խնամքի դեպ-
քում սկսում է պտղաբերել չորրորդ տարուց:

Բուռնսվիկ (Չապլա).— Պտղաբույլերն օգտագործում են
թարմ վիճակում, պահածոներ պատրաստելու, հազվադեպ՝
չորացնելու համար: Պտղաբերում է տարեկան երկու անգամ
և առանց փոշոտման: Բերքառատ է, բավականին ցրտադի-

մացկուն, պտղաբույլերը միջին մեծությամբ, դեղնավուն-դարչնագույն, մանուշակագույն երանգով, թարմ վիճակում պարունակում են մինչև 19% շաքար: Չորացնելիս տալիս են մինչև 40% ելանք:

Արմավային (Նեապոլիտանական արմավայինը).— Օգտագործում են չորացնելու և պահածոներ պատրաստելու համար: Փոշոտում չի պահանջում, ուշահաս է: Պտղաբույլերը՝ տանձաձևից մինչև կլոր ձևի, խոշոր, դեղին-կանաչավուն, շատ քաղցր: Չորացնելու դեպքում տալիս են 40% ելանք: Հանձնարարվում է Մեղրու շրջանի համար:

Դալմաթյան.— Պտղաբույլերը պիտուրի են թարմ վիճակում գործածելու համար: Կապրիֆիկացիա չի պահանջում, վեգետացիայի ընթացքում տալիս է երկու առատ բերք, միջահաս է, պտղաբույլը խոշոր, բաց կանաչ գույնի, քաղցր (շաքարի պարունակությունը 20%-ից ավել): Չորացնելիս տալիս են 30%-ից ավելի ելանք:

Ղրիմի 158 (Ռուսիայան).— Սորտը փոշոտում չի պահանջում, բերքառատ է, վաղահաս: Պտղաբույլերը խոշոր են, մուգ կարմիր գույնի, շաքարի մեծ պարունակությամբ, պիտուրի են թարմ վիճակում գործածելու համար:

Կալիմիրենա.— Չորացնելու համար լավագույն սորտ է, որը կարելի է օգտագործել նաև կոնսերվացնելու և թարմ վիճակում գործածելու համար: Սորտը փոշոտում է պահանջում, պտղաբերում է տարեկան մեկ անգամ, բերքառատ է, պտղաբույլերը ուշ աշնանը հասնող, խոշոր, համարյա կլորավուն, ոսկեդեղին, քաղցր վարդագույն միջուկով: Հանձնարարվում է Մեղրու շրջանի համար:

Սարի-լոթ (Զմյուռնական № 2).— Սորտը փոշոտում է պահանջում, տալիս է լավ որակի չոր արտադրանք (ելանքը մոտ 30%), ուշահաս է, պտղաբերում է տարեկան մեկ անգամ: Պտղաբույլերը՝ միջին մեծությամբ, կանաչավուն-սերուցքագույն, պարունակում են մինչև 17% շաքար:

Հանձնարարվում է Մեղրու շրջանի համար:

Դեղին փոշոտիչ.— Դիմացկուն է երաշտին և սառնամա-

նիքներին, լավ փոշոտիչ է կապրիֆիկացիա պահանջող սորտերի համար: Մաղկաբույլերը խոշոր են, առատ ծաղկափոշով:

Ուզբեկական դեղին (դեղին բուլ).— Պիտանի է չորացնելու և թարմ վիճակում գործածելու համար, կապրիֆիկացիա չի պահանջում, բերքառատ է: «Ամառային» մերձարևադարձային պայմաններում (օրինակ՝ Ուզբեկստանում) լավ է տանում ձմեռային թաղումը: Պտղաբույլերը միջին մեծությամբ են (42 գրամ), կլորավուն տափակացած, բաց վարդագույն և քաղցր (15% շաքար) միջուկով: Չոր թվի ելանքը կազմում է 24,5%: Չոր թույր պարունակում է 56,0% շաքար:

Հանձնարարվում է Արարատյան դաշտավայրի շրջանների համար:

Քյուրդեշա.— Մեղրու շրջանում օգտագործվում է մուրաբա պատրաստելու համար. գործածվում է նաև թարմ վիճակում: Տեղական լավագույն սորտերից մեկն է. կապրիֆիկացիա չի պահանջում, բերքառատ է, պտույտներում է տարեկան երկու անգամ, ցրտադիմացկուն է: Պտղաբույլերը մասնաշաքար հասունանում են օգոստոսի վերջերին և սեպտեմբերի ընթացքում, չորացնելիս տալիս են ցածրորակ արտադրանք: Թուզը խոշոր է, կանաչ գույնի, քաղցր (շաքարը՝ 15%): Հանձնարարվում է Հայկական ՍՍՌ մերձարևադարձային բոլոր շրջանների համար, մինչև որ սահմանվի ստանդարտային սորտիմենտ:

Բացի մատնանշած սորտերից, լայն փորձարկման համար ուշադրության են արժանի՝ Բուրժեզուտ (մանուշակագույն), Բզուլ-բուրնու, Մոխրագույն թուլ, Ղրիմի № 26, Մեղու-Վի, Սարի-Նանլարի և այլն:

Տ Ն Կ Ա Ր Ա Ն

Կտրոնեների մրերում.— Կտրոնեներն անհրաժեշտ է մթերել աշնանը, տերևաթափի շրջանում (հոկտեմբերի վերջերին,

նույնմբերի սկզբին)։ Այդ ժամանակ թղենու տերևները սկսում են դեղնել և մասամբ թափվել և վրա է հասնում բույսերի ձմեռային հանգստի շրջանը։ Կտրոնների մթերումը պետք է կատարել մինչև սառնամանիքների սկսվելը, որպեսզի մթերվող կտրոնների վրա նրա առանձին մասերի վնասվածքներ չլինեն։

Կտրոնները չպետք է պատրաստել սառնամանիքների ժամանակ։ Պետք է ձեռնպահ մնալ կտրոնների գարնանային մթերումից և դիմել դրան միայն ծայրահեղ դեպքում մինչև վեգետացիայի սկսվելը։ Այն շրջաններում, որտեղ թղենին ձմեռը թաղում են, կտրոնները պետք է մթերել դարնանը՝ հողից հանելուց հետո։ Կտրոնները վերցնել միայն ըստ առանձին սորտերի և ապրոբացիայի ենթարկված մայրական ծառերից։ Կտրոնները պետք է վերցնել սուղջ, լավ զարգացած և բերքատու ծառերից։ Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել ուտելի պտուղներ չտվող արական բույսերի վրա։

Կտրոնների համար ընտրում և վերցնում են հասունացած երկամյա և եռամյա, կարճ միջահասնագույցներ (իրարից մոտիկ դասավորված բողբոջներով) ունեցող շիվեր, ինչպես և միամյա շիվեր։ Կտրոնները պետք է լինեն մեկ սանտիմետրից ոչ պակաս հաստությամբ։

Կտրոնների մթերումը կատարվում է ծառերի էտի և նրանց պսակի մաքրման հետ միաժամանակ։ Որպես կտրոն պետք է օգտագործել արմատային մացառը, հոռաշիվերը, երկամյա-եռամյա ավելորդ ճյուղերը, մայրական ծառերի վրա հատուկ աճեցրած ճյուղերը։

Ծառերի և թփերի վրա 2—2.5 սմ-ից բարակ ճյուղերը կտրում են սուր սեկատորով (ալգու մկրատով), իսկ ավելի հաստերը սղոցում են։ Կտրած ճյուղերը մաքրում են կողային ճյուղավորություններից, ինչպես և կտրում են գազաթների չփայտացած մասերը։ Մթերման ժամանակ կտրոնները պետք է պաշտպանել չորացումից (դնում են ստվերում, ծածկում են խտրներով, ծղոտով)։

Մաքրած ճյուղերը երկար ճիպոտների ձևով 50-ական

հատից խրձեր են կապում փոսերի մեջ թաղելու համար։ Յուշաքանչյուր խրձին կապում են 2×8 սմ մեծությամբ փայտյա պիտակ, որին օլիֆ քսելուց հետո վրան հասարակ մատիտով գրում են սորտի անունը, շիվերի քանակը խրձում, մթերման վայրը և ժամանակը։

Տնկանյութի ձմեռային պահպանման համար փոսերը պատրաստում են բարձրադիր տեղում (որպեսզի ջուր չկուտակվի), կամ կտուրով ծածկած սառը սրահում, հետևելով, որ թաղած տնկանյութը բավականաչափ խոնավ լինի։ 1—1.5 մետր խորությամբ փոսերում խրձերը շերտ առ շերտ խնամքով ծածկում են խոնավ ավազով կամ ավազախառն հողով, իսկ վերեից՝ 40—50 սմ հաստությամբ հողաշերտով, որը փոսի երկարությամբ թումբ է կազմում։ Փոսի շուրջը անձրևներից կամ ձյան հալոցից գոյացած ջուրը հեռացնելու համար փորում են առուներ։ Թաղվող տնկանյութին պիտակներ են սմբացնում և կազմում փոսում դասավորված սորտերի պլանը։

Գարնանը թե՛ այն շիվերը, որ աշնանն էին թաղել և թե՛ դարնանը մթերածը կտրատում են 20-ից մինչև 25 սմ երկարությամբ 5—7 աչքանի կտրոնների՝ տնկելու համար։ Հաստ և բազմամյա փոքր միջահասնագույցներ ունեցող կտրոնները ավելի կարճ, միամյա, մեծ միջահասնագույցներ ունեցողներն՝ ավելի երկար են կտրում։

Ավելի լավ են արմատակալում 1,5—2 սմ հաստությամբ պտղաշիվերից կտրած միամյա կտրոնները։ Կտրոնի ցածի կտրվածքն անում են աչքի (հանգույցի) տակ, իսկ վերինը՝ աչքի հիմքից 1 սմ ավելի բարձր այն տեղերում, որտեղ բնափայտն ավելի խիտ է, իսկ փայտի ծուծը նեղանում է։ Կտրվածքները պետք է լինեն համարյա ուղիղ, լավ հարթված բնափայտով և կեղևով։ Կտրոնների վրա չպետք է թույլ տալ ծայրերի ջարդվածքներ և կեղևի վնասվածքներ։

Հեռու վայրեր ուղարկելու համար կտրոնները պատրաստում են մինչև 35 սմ երկարությամբ, որպեսզի տեղում տնկելուց առաջ հնարավոր լինի նորոգել կտրվածքները։ Կտրոնները պետք է դարսել արկղների կամ փաթեթների մեջ

10—20 կտրոնից բաղկացած խրճերով կամ թե առանց խուրճ կապելու և կտրոնների արանքները դասավորելով խոնավ մամուռ, Յուրաքանչյուր արկղի կամ փաթեթի մեջ պետք է դարսել միմիայն մեկ սորտի կտրոններ: Մեկ արկղի մեջ մի քանի սորտերի կտրոններ դարսելիս, վերջինները պետք է խնամքով անջատված լինեն ըստ առանձին սորտերի, ընդ որում յուրաքանչյուր սորտի վրա պետք է լինի պիտուկ՝ սորտի նշումով: փաթեթի (արկղի կամ պարկի) ընդհանուր կշիռը 30 կիլոգրամից ավել չպետք է լինի:

ՏՆԿԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Տնկարանը պետք է կազմակերպել տաք կլիմա ունեցող վայրերում՝ այնպիսի միկրոկլիմայական պայմաններում, որտեղ ձմեռը լինի տաք, իսկ ամառը արևավառ և շոգ, օրինակ՝ Մեղրու, Նոյեմբերյանի, Ալավերդու, Շամշադինի և Իջևիլանի շրջաններում:

Տնկարանի համար պետք է հատկացնել հարթ կամ թև թևեղակի դեպի հարավ թեքված տեղ, որը պետք է պաշտպանված լինի իշխող սառը քամիներից (բնական պատենշ կամ արհեստական հողմապաշտպան շերտեր): Ցանկալի կլիմաներ, որ այդ նպատակի համար ընտրված հողամասը լինելը լավ լուսավորված և ունենար օդային դրենաժ:

Տնկարանի համար ամենալավը ավազակավային, բանջարանոցի կամ կերարույաների (օրինակ՝ առվույտի) տակ եղած հողերն են: Գետնային ջրերը պետք է գտնվեն 1,5—2 մետրից ավելի խոր: Խիստ քարքարոտ, ծանր, կավային, ճահճակալած և աղակալած ու ավազային հողերը ցանկալի չեն տնկարանի համար:

Տնկարանի հողամասը պետք է մոտ լինի հաղորդակցության ճանապարհներին, որպեսզի հեշտ լինի տնկանյութն ուղարկել, ինչպես և պետք է ապահովված լինի նաև բավականաչափ ոռոգելի ջրով:

Ուրպես կանոն, տնկարանին կից պետք է կազմակերպել արդյունաբերական սորտիմենտի մայրուկ, այն հաշվով, որ մեկ

հեկտար տնկարանին ընկնի 1,25 հեկտար մայրուկ: Տնկիների հեռավորությունը այդտեղ պետք է 5×4 մետր լինի: Մայրուկը պետք է կազմակերպել բազմաբուն թփային ձևով, որպեսզի հնարավոր լինի մաքսիմալ քանակի կտրոններ մթերել:

Կտրոնների տնկումը.— Կտրոններ տնկելու համար հատկացված հողամասը նախապատրաստվում է աշնանից և հերկվում 30—35 սմ խորությամբ: Գարնանային հերկը կատարվում է կտրոնները տնկելուց 15—20 օր առաջ, որպեսզի հողը նստի: Տնկելուց առաջ պատրաստում են երկար թմբեր, որոնց լայնությունը հիմքում լինի 60 սմ և դասավորված լինեն մեկը մյուսից 30—40 սմ հեռավորությամբ, այսինքն՝ այնպես, որ թմբերի կատարներն իրարից հեռու լինեն 90 սմ-ից մինչև 1 մետր:

Միջթմբային տարածությունները պետք է խնամքով փխրեցնել (օրինակ՝ հողի շերտը խորացնող գութանով) ոչ ոչակաս քան 25 սմ խորությամբ և հարթեցնել այնպես, որ ջրելու հարմարության համար թմբերը մնան:

Տնկում են մարտի երկրորդ կեսին, ապրիլի սկզբին, այսինքն՝ մինչև բույսերի վեգետացիայի սկիզբը: Տնկելուց առաջ կտրոնները ստուգում են, իսկ եթե անհրաժեշտ է, կտրվածքները թարմացնում են: Մասնակի չորացած կտրոնները 2—3 օր թրջում են ջրի մեջ:

Կտրոնները պետք է տնկել խոնավ հողում՝ բահով, սրած ձողով կամ տնկելու գործիքով թմբերի կողքին նախօրոք կապած թելի ուղղությամբ, իրարից 15—20 սմ հեռավորությամբ: Նախօրոք պատրաստած թմբերի հեռավորության պատճառով շարքերի միջև եղած տարածությունը 90—100 սմ է հավասար: Այսպիսով, մեկ հեկտար տարածության վրա հնարավոր է տնկել 50—70 հազար կտրոն:

Կտրոնները պետք է տնկել թմբի կողքին այն ձևով, որ հողամասը ջրելիս նրանք լավ թրջվեն և չմնան չոր հողում: Տնկելիս, ձողի կամ տնկելու գործիքի միջոցով, հողի մեջ 25—30° թեքությամբ և նայած կտրոնի երկարությանը մինչև 25 սմ խորությամբ անցք են անում. այդ անցքի մեջ դնում են

կտրոնը, որը մի կողմից քրփ սեղմում են հողին՝ տնկելու գործիքով: Կտրոնները պետք է այնպես տնկել, որ նրանց վերին ծայրը երևա և լինի հողի մակերեսին հավասար: Ամբողջ հողամասում տնկելն ավարտելուց հետո հարկավոր է տնկած կտրոնները ծածկել հողի բարակ, մինչև 1 սմ հաստությամբ շերտով: Դրանով կխուսափենք կտրոնները խորը ծածկելուց:

Տնկելու ժամանակ կտրոնները պետք է պահել խոնավ մամուռի, թաց պարկի, կամ որոշ քանակությամբ ջրով դուլի մեջ:

Տնկարանում յուրաքանչյուր սորտը պետք է առանձին տնկել և նշել ձողիկներով, որոնց վրա գրված լինի սորտի անունը: Տնկելն ավարտելուց հետո պետք է տնկարանի պլանը հանել, որտեղ նշել շարքերը, սորտերը, յուրաքանչյուր սորտից տնկած կտրոնների քանակը, տնկելու ժամկետները և տնկանյութի ծագումը:

Տնկած կտրոնները ջրում են և ջրելուց մի քանի օր հետո ստուգում կատարում. բացված կտրոնները ծածկում են հողով:

ՏԵԿԱՍ ԿՏՐՈՆՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԸ

Վեգետացիայի ընթացքում տնկարանը ջրում են 12—17 անգամ, նայած շրջանի կլիմայական և հողային պայմաններին (ապրիլին՝ 1—2, մայիսին՝ 2—3, հունիսին՝ 3—4, հուլիսին՝ 3—4, սեպտեմբերին՝ 1 անգամ): Բացի դրանից, աշնանը՝ նոյեմբեր ամսին տալիս են լրացուցիչ ջուր՝ տնկիները հողից հանելուց առաջ հողը փափկացնելու համար: Մեկ հեկտար տնկարանին պահանջվում է ջուր՝

1. 1 անգամ ջրելու համար՝ 650—760 խորանարդ մետր:

2. Ամբողջ վեգետացիոն շրջանում բոլոր ջրումների համար՝ 7800—12750 խորանարդ մետր:

Պետք է առատ ջրել, որպեսզի հողը թրջվի տնկած կտրոնների խորությամբ: Ամեն մի ջրելուց հետո, հենց որ հողի մակերեսը չորանա (մոտավորապես 2 օր հետո), պետք է խնամքով հողը փխրեցնել 8—10 սմ, իսկ բույսերի մոտ 5—6

սանտիմետր խորությամբ: Վեգետացիայի ընթացքում պետք է փխրեցնել թե՛ միջշաքային և թե՛ միջբույսային տարածությունները ոչ պակաս քան 8 անգամ: Պետք է խնամքով հեռացնել թե՛ տնկարանում և թե՛ նրան հարակից դաշտերում եղած մոլախոտերը:

Օգոստոսի վերջերին կատարում են արմատակալած կտրոնների առաջին ձևավորումը, թողնում են 3-ից ոչ պակաս ամենից զարգացած շիվերը, մնացածը հեռացնում են. թողած շիվերը ծերատում են, հեռացնելով ծայրերը. հեռացնում են նաև մերձարմատային մացառները:

Հավ խնամքի դեպքում վեգետացիայի ընթացքում տնկարանում արմատակալում է տնկած կտրոնների 75—80% -ը: Խոտանումից հետո, տնկելու համար պիտանի միամյա տընկիների ելանքը կարող է կազմել 70—75%:

ՏԵԿՆԵՐԻ ՀՈՂԻՑ ՀԱՆՆԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՏԵՍԱԿԱՎՈՐՈՒՄԸ

Մոտավորապես նոյեմբեր ամսին, տերևաթափից հետո, երբ դադարել է թզենու աճեցողությունը, կամ գարնանը՝ սառնամանիքները վերջանալուց հետո՝ տնկիները հանում են հողից:

Հանելուց մի քանի օր առաջ աշխատանքն արագացնելու և թեթևացնելու ու արմատներին վնաս հասցնելը պակասեցնելու նպատակով տնկարանը ջրում են: Խոշոր տնկարաններում տնկիները հողից հանում են տրակտորային գութանով, փոքր տնկարաններում ձիու գութանով կամ ձեռքով:

Ձեռքով հանելիս տնկիների շարքի մի կողմից 20—25 սմ հեռավորությամբ մի նեղ առու են քանդում (բահի լայնությունը և 30—35 սմ խորությամբ), իսկ մյուս կողմից տնկիների շարքը բահով շուռ են տալիս առվի կողմը: Առվի միջից տնկիները հավաքում են, իսկ հողը թափահարում նրանց վրայից: Մինչև թաղելը պետք է տնկիների արմատները ծածկել թաց մամուռով կամ խսիրով:

Հողից դուրս հանած տնկիները տեսակավորում են, ըստ նրանց ընդհանուր զարգացման և վիճակի: Կտրոններից

աճեցրած միամյա սորտային տնկիները պետք է համապատասխանեն մոտավորապես հետևյալ պահանջներին:

Տնկիները պետք է լինեն կամ թվի ձևով 3—5 հիմնական կմախքային ճյուղերով և ցածր բնով, կամ թե բնական թփի ձևով արմատավիթ գուրս եկող մի քանի առանձին բներով:

1-ին տեսակ.— Տնկիները 50 սանտիմետրից բարձր, արմատները ոչ պակաս քան 35 սմ երկարությամբ, շիվերն ու արմատները լավ զարգացած:

2-րդ տեսակ.— Տնկիները 30—50 սմ բարձրությամբ, արմատները 15-ից 25 սմ երկարությամբ, շիվերի և արմատների զարգացումը լավ կամ միջակ:

3-րդ տեսակ.— Տնկիները թերզարգացած, պիտանի՝ տնկարանում վերատնկելու համար:

Խոտանման, իսկ այնուհետև ոչնչացման են ենթակա հողից հանելու ժամանակ ուժեղ վնասված, շատ թույլ, հիվանդ տնկիները և այլն:

Տեսակավորված տնկիները ձմռան համար պետք է թաղել սրահում կամ սառը մառանում պատրաստած խրամատներում: Խրամատները փորել աստիճանաբար, տնկիները թաղելու հետ զուգընթաց: Սկզբում փորում են ամբողջ երկարությամբ և 30—40 սմ խորությամբ (նայած տնկիների զարգացմանը): Խրամատի մի կողմը պետք է ուղղաձիգ լինի, իսկ մյուսը՝ թեք (թեքությունը 30—35°):

Խրամատի թեք կողմում պետք է դարսել տնկիները 2—3 շաբթով, նրանց արանքը հող լցնելով: Արմատները պետք է խնամքով թաղել (որպեսզի նրանց միջև դատարկ տարածություններ չմնան) նոր հանվող խրամատից վերցված փուխր հողով: Արմատները պետք է ծածկել 12—16 սմ հողի շերտով: Յողունները պետք է թաղել իրենց երկարության կեսի չափով, 5—10 սմ հողի շերտով:

Հեռավոր վայրերն ուղարկելու տնկիներն անհրաժեշտ է խնամքով փաթաթել հակերի մեջ 50—100-սկան հատ, իսկ այնուհետև ուղարկել այլ շրջաններ՝ կարանտինային տեսչության թույլտվությամբ:

ԹՋԵՆՈՒ ՊԱՐՏԵՋԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱ ԽՆԱՄՔԸ

Հողամասի ընտրությունը և նրա յուրացումը.— Լեռնային սլաքամաններում թզենու մշակության համար բարենպաստ են ձմեռային շրջանում փափուկ միկրոկլիմա ունեցող այն տաք հովիտները, որոնք գտնվում են ծովի մակերևույթից մինչև 800—900 մետր բարձրությամբ զոնաներում:

Այդ հովիտները պաշտպանված են բավարար օդային դրենաժ ունեցող լեռներով և բարձրություններով: Թզենու համար պիտանի հողամասերը գտնվում են չափավոր, մինչև 10—15° թեքություն ունեցող լանջերին:

Լանջերի ստորոտները, ինչպես և գետերի ու գետակների հոսանքով ընկած մարգագետինները ձմեռը խիստ սառչում են և այդ պատճառով չեն կարող օգտագործվել թզենու պարտեզների տնկելու նպատակով:

Ձմեռային շրջանում թզենին սառը հոսանքներից պաշտպանելու համար, նրան հատկացվող տարածությունների վրա, մի քանի տարի, մինչ յուրացումը, պետք է գլխավորապես փշատերև ծառերից հողմապաշտպան շերտեր ստեղծել:

Թզենու համար լավագույն հողեր են հանդիսանում բանջարանոցների, խոտաբույսերի տակ եղած և ընդհանրապես հերկվող հողամասերը:

Թզենու պարտեզ տնկելու համար առաջին հերթին պետք է օգտագործել հյուսիս-արևելյան քամիներից պաշտպանված լայն հովիտները և հարավ-արևելյան, հարավային, հարավ-արևմտյան և արևմտյան մինչև 10° թեքությամբ լանջերը:

Հարթ հողամասերը և մինչև 10° լանջերը բարենպաստ են հողի մեքենայական մշակման համար:

Այդպիսի տեղերում հողը տնկելու համար նախապատրաստելիս՝ անհրաժեշտ է կատարել խոր տրակտորային վար և հողամասը մաքրել քարերից, թփերից և մոլախոտերի կոճղարմատներից: Աշնանը տնկելու դեպքում՝ բոլոր աշխատանքները պետք է կազմակերպել մինչև նոյեմբեր, իսկ դարնանը տնկելու դեպքում՝ աշնանը պետք է կատարել խոր ցրտահերկ, իսկ դարնանը, հողը վարելուց հետո պետք է

հարթեցնել և ապա կատարել տեղաձևում. միջշարքերը երկու առողջությամբ տրակտորով մշակելու և աշխատանքը հեշտացնելու համար պետք է տեղաձևել քառակուսի: Լանջերում կառելի է կիրառել շախմատային տեղաձևում:

10°-ից ավելի թեքություն ունեցող լանջերին և խայտաբղետ ռելիեֆի դեպքում մեքենայական մշակումը դժվարանում է, մյուս կողմից այդ լանջերը ենթակա են ողողման: Ուստի այդ լանջերում տնկում են ըստ ռելիեֆի բնույթի, այսինքն՝ ըստ հորիզոնականների, ընդ որում տնկում են անհատական հարթակներում՝ բներում (կիսատեռասներում), որոնք հետագայում կարելի է միացնել և դարձնել առանցքային: Ռելիեֆային տեղաձևումն ունի մի շարք առավելություններ. հորիզոնականներով հնարավոր է ջրել առանց լանջերը ողողելու, հեշտանում է երթևեկությունը տնկարկների սպասարկելու ժամանակ և էժանանում է նրանց խնամքը:

Խիստ թեքություն ունեցող լանջերի վրա կազմակերպում են տեռասներ:

Աղյուսակ 1

Ծառերի միջև եղած տարածությունը թղենու պարտեզում (մետրերով)

	Չթաղվող սլարտեզներում						Թաղվող պարտեզներում		
	Թարմ գործածելու և կոնսերվացման համար			Չորացնելու համար			Միջշարքերի մեջ	Շարքում ծառերի մեջ	Ծառերի քանակը 1 հեկտարին, հատ
	Միջշարքերի մեջ	Շարքում ծառերի մեջ	Ծառերի քանակը 1 հեկտարին, հատ	Միջշարքերի մեջ	Շարքում ծառերի մեջ	Ծառերի քանակը 1 հեկտարին, հատ			
ա) Թփային ձև	6	5	333	6	5	277	6	4	415
բ) Կիսաբնային ձև	—	—	—	7	6	238	—	—	—

Տնկելու համար փոսերը փորում են 75×75 սմ մակերեսով և 60 սմ խորությամբ, լանջերի անհատական հարթակներում 100×100 սմ մակերեսով և 75 սմ խորությամբ: Փոսը փորելիս հողի վերին շերտը առանձին պետք է թափել և խառնել 20 կգ փտած գոմաղբի հետ:

Թե՛ աշնանային և թե՛ գարնանային տնկումների համար փոսերը փորում են աշնանը՝ սեպտեմբերին — հոկտեմբերին: Տնկելու ժամկետները՝ ա) գարնանը՝ մարտի վերջերին — ապրիլի սկզբին, բ) աշնանը՝ նոյեմբերի սկզբին: Այն շրջաններում, որտեղ թղենու մշակությունը հնարավոր է միայն թփերի ձմեռային թաղումով (օրինակ՝ Արարատյան դաշտում), բույսերը պետք է տնկել գարնանը:

Տնկելու համար անհրաժեշտ է վերցնել լավ զարգացած, միամյա կամ երկամյա առողջ տնկիներ: Տնկելուց առաջ կտրուվածքների թարմացումը և ճյուղերի հատումը կատարում են միայն ծայրահեղ դեպքերում: Ճյուղերի չորացումից խուսափելու համար կտրվածքներին անպայման պետք է պարտիզային մածիկ քսել: Տնկելուց առաջ տնկիները թաթախում են կալի ջրիկ լուծույթի մեջ. այդ դեպքում արմատները չեն չորանում և նրանք քիփ կաշում են հողին:

Տնկիները պետք է տնկել խորացրած փոսերում, 15—18 սմ հողի մակերևույթից ցածր, որպեսզի հնարավոր լինի փոսերը մուլչապատել: Այն շրջաններում, որտեղ թղենին սովորական մեթոդով դժվար է մշակել և հարկ է լինում ձմեռվա համար թաղել (օրինակ՝ Արարատյան դաշտի շրջաններում), պետք է տնկել թեք, տնկիները դասավորելով 30—35° անկյան տակ հողի մակերևույթի նկատմամբ: Այդ դեպքում ճյուղերի թիքման ուղղությունը պետք է լինի՝

1. Ձմռան իշխող քամիների ուղղությամբ:

2. Մինչև 10° լանջերում՝ լանջի հիմքին զուգահեռ, որը հեշտացնում է բույսերի թաղումը և պարզեցնում միջշարքային տարածությունների հողի մեքենայական մշակման կազմակերպումը:

3. Լայն տեռասներ ունեցող խիստ թեք լանջերի վրա պետք

է տնկել շերտի միջին գծի վրա, իսկ պսակն ուղղել տեղաստի-
երկարութեամբ, հաշվի առնելով նաև իշխող քամու ուղղու-
թյունը:

Տնկելու տեխնիկան տնկման տախտակի օգնութեամբ
սովորական է: Աշնանը տնկած տնկիները բուկից են անում
20—30 սանտիմետր բարձրութեամբ, ձմեռվա ցրտահարումից
պաշտպանելու համար:

Թզենու հետագա խնամքը և բերքահավաքը հեշտացնելու
համար անհրաժեշտ է թզենու պարտեզները տնկել համատա-
րած միասորտ տնկիներ: Փոշոտում պահանջող ծառերի
(ինչպես, օրինակ՝ Սարի լոբ, Կալիմիրնա և այլն) արանքում
անհրաժեշտ է տեղավորել թզենու արական բույսեր (կապրի-
ֆիկներ), 100 իգական ծառին տրվում է 2—3 կապրիֆիկի
(կապրի № 3, դեղին փոշոտիչ) ծառ, կամ մեկ հեկտար թզե-
նուն՝ 5—7 կապրիֆիկ, որոնք համաչափ դասավորում են
ամբողջ տարածության վրա:

Պարտեզի հիմնադրելուց հետո պետք է հանել նրա պա-
նը, ցույց տալով սորտերի դասավորությունը ամբողջ տերի-
տորիայի վրա:

Հողի խնամքը թզենու մատղաշ պարտեզում. — 3—4 տար-
վա ընթացքում անց է կացվում հողի մշակությունը, մերձ-
բնային բաժակների ոռոգումը և ընդհանրապես միջշարքային
տարածությունների խնամքը:

Ոռոգման բաժակներն ամեն տարի բույսի աճելուն զուգ-
ընթաց՝ լայնացնում են: Տնկիների շարքերից մոտ 0,5—1,0
մետր հեռավորությամբ ձիու բուգիցի, կամ որևէ մեքենա-
յացման միջոցով և կամ թե ձեռքով անց են կացնում ոռոգման
ակոսներ, որտեղից էլ ջրում են յուրաքանչյուր մերձբնային
բաժակն առանձին:

Գարնանային անձրևները դադարելուց հետո, չոր ժամա-
նակաշրջանում, երբ տեղումներ չեն լինում, ջրելուց հետո
բաժակները պետք է մուլչապատել չոր փուխը հողով: Որպես
մուլչ պետք է վերցնել բաժակների մոտ եղած չոր, փուխը հո-

ղը, որը 8—10 սմ հաստությամբ համաչափ պետք է թափել
բաժակի մակերեսին: Պետք է մուլչապատել այն ժամանակ,
երբ ջրած բաժակների մակերեսին գոյանան փոքրիկ ճեղքեր
և երբ սև ֆոնի վրա շորանալու հետևանքով երևան մոխրա-
վուն բծեր: Ջրելուց առաջ բաժակները մաքրում են հողային
մուլչից, իսկ այնուհետև ամեն անգամ ջրելուց հետո բաժակ-
ները կրկին մուլչապատում են: Աշնանը մուլչի հողը դուրս են
դրում բաժակներից, վերջինների հատակը փորում են 6—8
սմ խորությամբ, ապա տնկիների բուգը լցնում են 20—25 սմ
բարձրությամբ:

Վեգետացիայի ընթացքում տնկիները ջրում են 4—5 ան-
գամ: Պետք է ջրել, երբ մուլչի տակից վերցրած հողն ափի մեջ
սեղմնուց և ցած գցելուց հետո ցրվ է գալիս:

Հարթ հողամասերում և մինչև 10°-ի լանջերի վրա միջշար-
քային տարածությունները զբաղեցնում են բանջարանոցային,
շարքահերկ և այլ մշակություններով: Խիստ թեք լանջերի վրա
միայն տեղասները և առանձին հարթակներն են պահում սև
ցելի վիճակում, իսկ մնացած դժվար մշակվող տեղերում հըն-
ձում են խոտը (տարեկան 2—3 անգամ):

Հողի խնամքը պտղաբերող պարտեզում — հանդուս է
հետևյալ աշխատանքներին.

Հարթ տարածություններում և մինչև 10°-ի լանջերին
տնկիների աճման հետ զուգընթաց միջշարքային մշակույթ-
ների շերտերը տարեցտարի նեղացնում են և վերջապես իս-
պառ վերացնում: Որտեղ հնարավոր է, ջրում են ակոսներով
և ոչ թե բաժակներով: Ակոսային ոռոգման միջոցով համա-
չափորեն թացանում է արմատների մաքսիմալ զանգվածը:
Ջրելուց առաջ շարքերին լուգահեռ հանում են մինչև 12 սմ
խորությամբ և 25 սմ լայնությամբ ակոսներ, ընդորում
առաջին տարիներն իրարից 60 սմ, իսկ տնկիների մեծանալուց
հետո 100 սմ հեռավորությամբ: Առաջին ակոսը հանվում
է շարքից մեկ մետր հեռավորությամբ: Երիտասարդ պլոտ-
ղաբերող պարտեզում շարքի մեկ կողմից հանվում է 2 ակոս,

իսկ լավ հասունացած ծառեր ունեցող պարտեզում 5—6 ակոս: Ակոսներով ջրելուց հետո, երբ հողը քեշի է եկել (մոտավորապես 2—3 օր հետո), կատարում են կուլտիվացիա: Հողի փխրեցումը կարելի է կատարել ամեն երկու ջրին մեկ անգամ: Առաջին խոր փխրեցումը պետք է կատարել գարնանը 18—20 սմ խորությամբ:

Այնտեղ, որտեղ հնարավոր չէ ակոսային եղանակով ջրել, օրինակ՝ 5° ավելի թեքություն ունեցող լանջերին և խորդուբորդ ունեցող տեղերում, թեթև հողերում (ավազային, քարքարոտ-ավազային, սակավաղոր և այլ) ջրում են մերձբնային շրջանների միջոցով, որոնց տրամագիծը չպետք է տնկիների պսակի տրամագծից պակաս լինի: Ստացվում է մերձբնային բաժականման շրջան: Շարքերի արանքներում անց են կացնում ոռոգող առու, որից յուրաքանչյուր մերձբնային շրջանն առանձին են ջրում: Քեշի գալուց հետո մերձբնային շրջանների հողը փխրեցնում են 8—10 սմ (իսկ բույսերին մոտիկ՝ 5—6 սմ) խորությամբ: Աշնանային վերջին և գարնանային առաջին փխրեցումը կատարում են 10—13 սմ և ավելի մեծ խորությամբ, նայած արմատների տարածման խորությամբ:

Խիստ թեք լանջերին (10°-ից ավելի), տեղասներում և անհապական հարթակներում էլ ջրում են ավազանի տիպի լայն փոսերով: Ամեն մի ջրելուց հետո հարթակի ամբողջ տարածությունը փխրեցնում են 8—10 սմ խորությամբ: Լանջերի միջհարթակները կամ միջշարքերը թույնում են ճմակալած վիճակում, այդտեղ հողի մշակությունը չի թույլատրվում՝ նրա ողողումը կանխելու համար: Վեգետացիայի ընթացքում այնտեղ դուրս եկած խոտն ու մոխրախոտերը հնձում են: Աշնանը տեղասները և անհատական հարթակները փորում են 15—20 սմ խորությամբ: Փորելու ժամանակ պետք է աշխատել, որ փորված շերտը եզրից թեքվի դեպի լանջը, որպեսզի անձրևի կամ ոռոգման ջուրը ներքև չհոսի, այլ գնա դեպի լանջը և հողի մեջ ծծվի, այդ իսկ պատճառով եզրերին թմբեր են կառուցում:

Ջրելու ժամկետները պետք է հարմարեցնել բույսի պահանջին: Ջրելու հիմնական ժամկետներն են՝

1. Բողբոջները բացվելուց քիչ առաջ (մարտ ամսին)։

2. Առաջին ծաղկումից առաջ։

3. Երկրորդ » »

4. Պտղաբույլերի հասունացման սկզբից 10—15 օր առաջ (հասունանալու շրջանում չպետք է ջրել, որպեսզի պտղաբույլերը ջրալի չլինեն)։

5. Վերջին ջուրը տալիս են օգոստոսի վերջին — սեպտեմբերի սկզբին, որպեսզի աճեցողությունը ժամանակին կանգ առնի և ցրտերի սկզբին շիվերն արդեն հասունացած, փայտացած լինեն:

Թղենիների ջրելու քանակը կախված է կլիմայից, հողային և այլ պայմաններից: Եթե գարունը չոր է անցնում, անձրևներ չեն լինում, հողը պետք է խոնավացնել: Անհրաժեշտ է ջրելու քանակը պակասեցնել թղենիների հասակն առնելուն պես: Վեգետացիայի ընթացքում ջրում են մոտավորապես 12 անգամ (մարտին, ապրիլին և մայիսին մեկական անգամ, հունիսին երկու անգամ, հուլիսին և օգոստոսին 3-ական անգամ; սեպտեմբերի սկզբին մեկ անգամ), խոնավ վայրերում ավելի պակաս, չոր վայրերում ավելի շատ: Այն շրջաններում, որտեղ ձմեռը տաք է, ինչպես, օրինակ՝ Մեղրու շրջանում, անհրաժեշտ է պարտեզը ձմեռը առնվազն երկու անգամ առատորեն ջրել (նոյեմբերի վերջին և փետրվարի վերջին), ջրում են այն հաշվով, որ արմատների տարածման հողի խմբող շերտը լավ թրջվի:

Ջրելը կարգավորելու միջոցով հնարավոր է բարձրացնել բերքի ինչպես քանակն, այնպես էլ որակը: Հասունանալու շրջանում թուզը ջրելիս՝ պտղաբույլերը դառնում են ջրալի, ճաքճքում են ու նեխում, վատանում է և չոր արտադրանքի որակը (պտղաբույլերը չորացնելիս թթվում են)։

Մեկ հեկտար թղենի ջրելու համար պահանջվող ջրի քանակը խորանարդ մետրերով.

ա) մեկ անգամ ջրելու նորման 450—500.

բ) ոռոգման նորման ամբողջ վեգետացիոն շրջանում 5400—6000:

Հարթ տարածություններում և մինչև 5° թեքությամբ լանջերում հողը պետք է մշակել տրակտորային կամ ձիու գութաններով մինչև 20 սմ խորությամբ, սակավագոր և ոչ խոր հողերը զգալիորեն ավելի ծանծաղ:

5°-ից մինչև 10° թեքությամբ լանջերում հողը մշակում են նույնպես համատարած կերպով, ընդ որում մշակում են փետրվարի վերջին — մարտի սկզբին լանջի թեքությունն ուղղահայաց ուղղությամբ, հողի ողողումը պակասեցնելու համար:

10°-ից մինչև 20° թեքությամբ լանջերի վրա հողը մշակում են շերտերով: Միջշարքային տարածությունները մեջընդմեջ մշակվում են, մյուսները մնում են ճմակալած. 3 տարուց հետո ճմակալած միջշարքերը մշակում են, իսկ մշակածները թողնում են ճմակալելու հետևյալ 3 տարվա ընթացքում: Այդպիսով, թզենու տնկարկում ստեղծվում է մշակվող և ճմակալած շերտերի եռամյա հերթափոխություն:

20°-ից ավելի թեք լանջերի վրա հողը փխրեցնում են միայն տեղասնների անհատական հարթակների վրա: Վերջիններում մշակությունը կատարում են աճող ծառի պսակի տրամագծի չափով: Լանջի մնացած մասը չի մշակվում և մնում է ճմակալած դրությամբ:

Թզենին շատ զգայուն է դեպի պարարտացումը: Նայած հողի պահանջին, պարարտանյութը պետք է տալ փտած գոմաղրի կամ հանքային նյութերի ձևով:

Նրկու-երեք տարին մեկ անգամ մեկ ծառի, նայած նրա հասակին, հողի մեջ մտցնում են 20—50 կգ գոմաղբ:

Մեկ հեկտարին անհրաժեշտ են հանքային պարարտանյութերի հետևյալ նորմաները՝

Սուպերֆոսֆատ՝ 250 կգ, ամոնիում սուլֆատ՝ 180 կգ և կալիական աղ (40%-անի)՝ 90 կգ: Սուպերֆոսֆատը և կալիական աղը պետք է մտցնել աշնանը, հողը վարելուց կամ փորելուց առաջ, իսկ ամոնիում սուլֆատը գարնանը, հողի փխրեցումից առաջ:

Պտղաբերող թզենիների միջշարքային տարածությունները (այնտեղ, որտեղ թզենին չեն թաղում) կարելի է զբաղեցնել այլ, կանաչ պարարտացման համար օգտագործվող մշակույթներով (առվույտ, աշնանացան սիսեռ, աշնանացան վիկ և այլն):

Ամեն տարի աշնանը պետք է կատարել պարտեզի ստուգում և հաշվի առնել փոխարինման ենթակա բոլոր ծառերը (ուժեղ վնասված, չորացող, չորացած և այլն): Հենց աշնանն էլ կամ գարնանը պարտեզը պետք է լրացնել այն սորտերի տնկիներով, որոնք շարքից դուրս են եկել:

Պսակի ձևավորումը.— Պսակի ձևավորման և ամեն տարի անցկացվող ընթացիկ էտի ժամանակ պետք է հաշվի առնել հետևյալ պահանջները՝

1. Կմախքային և բոլոր հաստ ճյուղերը դասավորել՝ մոտեցնելով ուղիղ անկյան: Սուր անկյունով դասավորված ճյուղերն առատ բերքի ժամանակ հաճախ կոտրվում են:

2. Պսակը ձևավորել ճյուղերի ազատ դասավորումով (հեշտացնում է բերքահավաքը, համաչափ լուսավորվում է պսակի ներսը, վերջինիս մեջ հեշտ է օդափոխություն կատարվում):

3. Թզենին ձևավորել՝

ա) չորացնելու համար մշակվող սորտերը լավ լուսավորելու նպատակով՝ կիսաշտամբի ձևով, լավ նոսրացված պսակով:

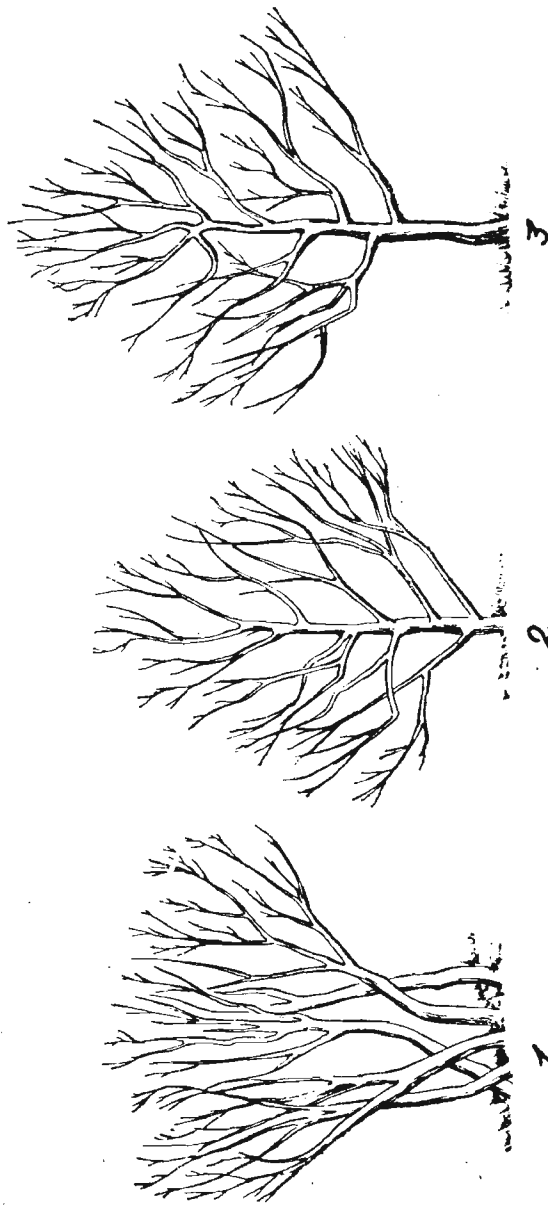
բ) պտուղները թարմ վիճակում և կոնսերվացման համար դործադրվող սորտերը՝ թփային ձևով:

4. Ձմռանը թաղվող թզենին պետք է գետնատարած ձևավորել, որ հարմար լինի ծածկելու համար:

5. էտի միջոցով ծառի վրա ստեղծել ամենամեծ պտղակիր մակերես:

Թզենուն պետք է տալ պսակի հետևյալ ձևերից որևէ մեկը՝

1. Թփային ձև, ցածր (20—30 սմ մեծությամբ) ընդհանուր փոքր բուն:

Նկ. 4. Թզենու պսակի ձևերը. — 1. բնական թուփը, 2. թփային ձևը (բունը 20—30 սմ), 3. ցածրաբուն ձևը (բունը՝ 35—50 սմ):

2. Բնական թուփ՝ մի քանի առանձին բներով, առանց բնդհանուր բնի:

3. Ցածրաբուն ձև՝ 30—35 սմ բնով (տե՛ս նկ. 4):

Պսակը թփային և ցածրաբուն (20—30 սմ) ձևավորելը կատարվում է միամյա և երկամյա տնկիների վրա: Թողնում էն մեկ շիվ, որն էտում են մինչև 50—55 սմ բարձրությամբ, այնուհետև նրա վրա կազմակերպում են հինգից ոչ պակաս հիմնական ճյուղեր: Մացառը, ավելորդ շիվերն ու ճյուղավորումները հեռացնում են:

Երիտասարդ հասակում միամյա աճը խիստ կարճացնում են: Հետագայում, ձևավորման ժամանակ պսակը նոսրացնելու համար կտրում, հեռացնում են նաև բազմամյա ճյուղերը: Նոսրացնելիս ճյուղերը հիմքից են կտրում: Կտրվածքը խնամքով հարթեցնում են սուր դանակով և ծածկում պարտիզային մածիկով: Թզենու վերքերը վատ են ծածկվում կալլոսով, մեռնում է բնափայտը (օրինակ, կոճղիկներն անկանոն կտրելու հետևանք են), ստացվում են արևահարություններ, վարդանում են վնասատուներ, ինչպես փայտահատը, կեղևակերը և այլն:

Թզենին պետք է ձևավորել մատղաշ հասակում, իսկ հետագայում կտրել միայն վնասված և ավելորդ ճյուղերը, ինչպես նաև մացառը:

Ծառերը պետք է էտել զարնանը մինչև վեգետացիայի սկսվելը: Ամեն տարի անհրաժեշտ է թեթևակի կարճացնել միամյա շիվերը: Երկար շիվերն ուժեղ էտելու դեպքում պակասում և վատանում է առաջին բերքը, իսկ հասունացումը ձգձգվում է: Այդպիսի էտը չպետք է կատարել այնպիսի սորտերի վրա, որոնց առաջին բերքը շատ մեծ է լինում, ինչպիսիք են Դալմատիկան, Կադոտան, Ղրիմի № 43 և ուրիշները, այլ պետք է կիրառել միայն այն սորտերի վրա, որոնց երկրորդ բերքն է հիմնականը, օրինակ՝ «Մոխրագույն թզենի» սորտը և այլն:

Թփային ցածրաբուն ձևով պետք է ձևավորել այն սորտերը, որոնց պտղաբույլերն օգտագործում են թարմ վիճա-

կում և կոնսերվացման համար, օրինակ՝ Բրունսվիկը, Կադոտան և այլն:

Յածրաբուն ձև: Այս ձևով աճեցնում են մեծ ծառեր 35—50 սմ մեծությամբ բնով և 3—4 կմախքային ճյուղերով: Ձևավորումը սկսում են 1—2 տարեկան հասակում: Միամյա ցողունն էտում են հողի մակերեսից 60—70 սանտիմետր բարձրությամբ, իսկ այնուհետև նրանից ձևավորում են ցածրաբուն ծառը: Ինչպես և թփային (ընդհանուր բնով) ձևավորման ժամանակ, ուժեղ էտն անց է կացվում երիտասարդ հասակում, երբ կազմակերպում են կմախքային ճյուղերը և ձևավորում պսակը: Ձևավորվելուց հետո ամեն տարի ծառը մաքրում են ավելորդ շիվերից և ճյուղերից, ինչպես նաև չորուկներից:

Յածր բնային ձևով մշակում են Կադոտա, Վիոլետ-դը-լա-Ֆրետ, Սարի-լուր, Կալիմիրնա և այլ սորտերը, որոնց պտղաբույլերն օգտագործում են չորացնելու համար:

Ձմեռը թաղելու համար անհրաժեշտ է թզենու պսակը ձևավորել մի քանի բներից (3—4) բաղկացած բնական թփի ձևով, առանց ընդհանուր բնի: Թուփը պետք է աճեցնել գետնատարած ձևով, ավելի շուտ թեք դիրքով հորիզոնի հետ կազմելով 30—35° սուր անկյուն, ընդ որում բների մի մասը, սկսած արմատավզից մոտավորապես 0,5 մետր երկարությամբ, պետք է փռված լինի գետնին:

Որպեսզի թուփն այդ ձևն ընդունի, պետք է աշխատել, որ թեքված բույսի ճյուղերը զարգանան մի մակարդակի վրա, որպիսի մակարդակը՝ թուփը կուցնելու ժամանակ՝ զուգահեռ լինի հողի մակերեսին: Այսպես թեք դիրքով տնկած թզենու վրա 2—3—4 տարվա ընթացքում պետք է կազմակերպել բույսի հիմնական հենքը, կմախքային ճյուղերը:

Թեք տնկած բույսերը չեն կուցնում գետնին: Կուցած դիրքի ժամանակ զարգանում են մի շարք ուղիղ կանգնած հոռաշիվեր, մինչդեռ հորիզոնական դասավորված ճյուղերն աճ չեն տալիս: Ամառվա ընթացքում բոլոր հոռաշիվերը կուց-

նում են թփի հիմնական բների ուղղությամբ և կապում գետնի մեջ խիստ ձողերին:

Պսակի մեջ կողքի ճյուղերին զարգանալու հնարավորություն է տրվում: Վերջինները ծերատում են, որպեսզի աստիճանաբար ստեղծվի պսակի հենքը: Կողքի ճյուղերի ուժգին զարգանալու պայմաններում ստացվում է տափակացած, գետնատարած, հովհարաձև պսակ (տե՛ս նկ. 5):

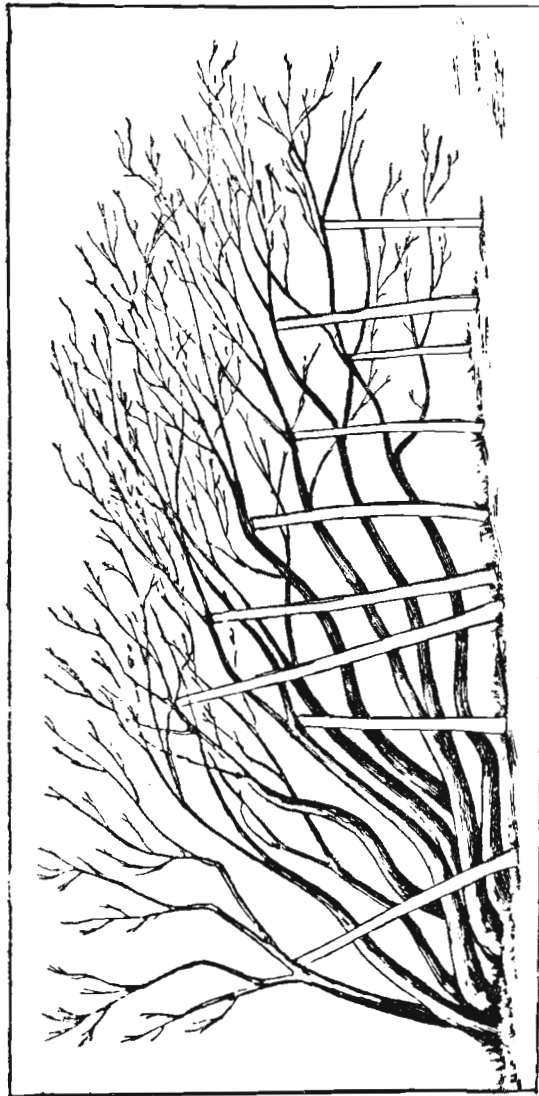
Բույսը թաղելուց առաջ՝ աշնանը, պսակը պետք է ձգել դեպի հողը: Այդ գործողությունը պետք է զգուշ կատարել, որպեսզի չկոտրվեն բույսի հիմնական ճյուղերը (մանավանդ արմատավզի մոտ եղած բները և նրանց ճյուղավորությունները): Միայն առաջին 3—4 տարվա ընթացքում է հարկավոր լինում թփի ձգելը, իսկ հետագայում, երբ սկսվի առատ պլուզաբերումը, գետնատարած թուփը ազատ կերպով ցած են կուցնում և միայն երբեմն է պատահում, որ արմատավզի որոշ ջարդվածքներ են առաջ գալիս: Գալնանը թուփը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ են խշմարներ, որոնց վրա պետք է հենել բույսը ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում:

Այն շրջաններում, որտեղ թզենու մշակությունը հնարավոր է միայն ձմեռը թաղելու պայմանով, ձևավորման գետնատարած սիստեմն ունի մի շարք առավելություններ:

1. Պսակը համեմատաբար փոքր է և հարմար թաղելու համար:

2. Կուցած թփերի աճեցողությունը թույլ է, շիվերը շուտ են հասունանում և լավ են փայտանում, մինչ սառնամանիքների սկսվելը, և այդպիսով բույսը դառնում է ցրտադիմացկուն, միևնույն ժամանակ կուցած բույսը վաղ է սկսում բերք տալ և ավելի բերրի է լինում:

3. Գետնատարած պսակ ունեցող ծառերի բերքն ավելի շուտ է հասունանում և ավելի լավ որակի է լինում, որովհետև քանի պտուղներն ավելի տաք միջավայրում են կազմակերպված և հասունացած, այնքան ավելի շուտ են հասունանում և ավելի լավորակ են լինում: Գետնատարած պսակի դեպքում պտղաբույլերը մոտ են գետնին, իսկ գետինը, հայտնի է, շուտ

Նկ. 5. Թաղելու համար ձևավորված թփերու գեանատաքած թուփը գարնանը բացելուց և խզմաբը տալուց հետո:

և ավելի շատ է տաքանում, հետևապես իր տաքությամբ նպաստում է նրանց հասունանալուն, ինչպես և նպաստում է շիվերի փայտանալուն:

Հին թփերի երիտասարդացումը և էտը.— Թզենինների երիտասարդ տնկարկներում թփերի բներն ու նրանց ճյուղավորությունները սովորաբար լինում են մի հասակի, բայց հետագայում, երբ նրանց մի մասը ոչնչանում է կոտրվելու կամ այլ պատճառների հետևանքով, ոչնչացածները փոխարինելու նպատակով մացառներից աճեցնում են նոր բներ, որոնք, բնականաբար, տարբեր հասակի կլինեն: Աճեցնելու այս եղանակի շնորհիվ թուփը անդադար նորոգվում, երիտասարդանում է և կարծես դառնում է «հավիտենական»: Հիրավի, թզենու հին տնկարկներում ոչ մի նոր տնկում և կամ լրացում չի պահանջվում:

Գարնանը, մինչև հյուսիսարևմտյանը, մեծ ծառերի վրա կարելի է էտել անցած տարվա միամյա շիվերը, թողնելով նրանց վրա 2—3 աչք: Էտելու միջոցով ավելանում է ընթացիկ տարվա պտղաբեր շիվերի թիվը և, հետևաբար, բարձրանում երկրորդ սերնդի բերքը: Երբ պետք է ընթացիկ տարում առաջին պեններացիայից մեծ բերք ստանալ, գարնանը պետք է ձեռնադահ մնալ այդպիսի էտից: Բացի դրանից, էտն անհրաժեշտ է չոր, հիվանդ, ջարդված և զուգահեռ ճյուղերի, հոռաշիվերի և մերձարմատային մացառի հեռացման համար:

Թզենու կապրիֆիկացիա.— Թզենու սորտերը մեծ մասամբ պտուղ են տալիս առանց կապրիֆիկացիայի և միայն չոր միրգ տվող մի քանի սորտեր փոշոտում են պահանջում:

Թզենու տնկարկում կապրիֆիկացիա պահանջող սորտերի փոշոտումն իրագործվում է՝

1. Փոշոտում պահանջող թզենինների արանքում արական բույսեր (կապրիֆիկներ) տնկելու միջոցով:
2. Հիշյալ թզենինների պսակի մեջ կապրիֆիկի մի քանի ճյուղ պատվաստելու միջոցով:
3. Պսակի մեջ ծաղկման շրջանում փոշոտիչ կապրիֆիկի ծաղկաբույլեր կախելու միջոցով՝ այդ ժամանակ

ժաղկաբույլերի մեջ արական ծաղիկները հասունանում են, իսկ բլաստոֆագը գտնվում է դուրս թռչելու նախօրյակին:

Հայաստանի պայմաններում թղենիների տնկարկներում հնարավոր է կապրիֆիկներ ունենալ, ըստ երևույթին, միայն առանձին միկրոկլիմայական պայմաններում (օրինակ՝ Մեղրու, Ղափանի, Գորիսի, Նոյեմբերյանի շրջաններում և այլն): Ձմեռող բլաստոֆագը պահանջում է մեղմ ձմեռ՝ երբ ջերմաստիճանը —6 — 8°-ից ցածր չի լինում: Յուրո ձմեռ ունեցող շրջաններում բլաստոֆագը թղենու ծաղկաբույլերում ոչնչանում է:

Այդ պատճառով, բլաստոֆագի ձմռանը ոչնչանալու դեպքում, լավագույն մեթոդ է հանդիսանում իգական ծաղիկներ ունեցող ծառերի պսակի մեջ արական ծաղկաբույլեր կախելը: Ձմեռվա ընթացքում չվնասված ծաղկաբույլերը լինում են փափուկ և բաց գույնի: Արական ծաղիկներ ունեցող ծաղկաբույլերը պետք է բերել այլ վայրերից, որտեղ կապրիֆիկները չեն վնասվել սառնամանիքներից:

Թղենիների փոշոտումը կապրիֆիկների ծաղկաբույլեր կախելու միջոցով ունի և այլ առավելություն: Կախվող ծաղկաբույլերի քանակով կարելի է կարգավորել թղենու բերքը, որը դժվար է կազմակերպել տնկարկների մեջ կապրիֆիկների առկայության դեպքում:

Այսպես, ծաղկաբույլերում եղած իգական ծաղիկների անբավարար փոշոտման՝ «թերփոշոտման» դեպքում նրանք թափվում են, իսկ շափաղանց փոշոտվելու «գերփոշոտվելու» դեպքում՝ հասուն ծաղկաբույլերը նրանց մեջ զարգացած մեծ քանակի սերմերի պատճառով ճաքճքում են, նեխում և դսուռում անպետք ուտելու համար:

Չփոշոտվելու դեպքում ծաղկաբույլերը դեղնում, կընճռոտվում և թափվում են և, ընդհակառակը, փոշոտվելու դեպքում սկսում են արագ կերպով մեծանալ, ստանում են մուգ կանաչ գույն, ծածկվում մոմային փառով ու պնդանում:

Արական ծաղկաբույլերը տեղավորում են այնպիսի փոքր զամբյուղների, ցանցերի կամ գործած քսակների մեջ,

որոնք չեն խանգարում բլաստոֆագի դուրս թռչելուն: Այդ զամբյուղները, ցանցերը կամ քսակները վաղ առավոտյան կախում են թղենու պսակի 4—5 տեղից, յուրաքանչյուր տեղում 5—6 արական ծաղկաբույլ: Բլաստոֆագները սովորաբար ծաղկաբույլերից դուրս են թռչում առավոտյան, տաք ժամերին:

Բոլոր ծաղկաբույլերը միանգամից չեն կախում, այլ երկու-երեք անգամ, մեկը մյուսից մոտավորապես 3—5 օր հետո, երբ թղենին արձակում է ուժեղ, դուրեկան բուրավետ հոտ: Ծաղկելուց 2—4 օր հետո հոտն անհետանում է:

Պայթառ վնասատուների դեմ.— Ինչպես մատնանշվեց, թղենուն վնասում են թղենու հրաթիթեռը, թղենու կեղևակերը, թղենու պսիլլան և այլ վնասատուներ:

Թղենու հրաթիթեռներին (կրծող միջատ է) ոչնչացնելու համար տնկարկները պետք է սրսկել աղիքային թուլյների լուծույթներով, ինչպես, օրինակ՝ փարիզյան կանաչով 0,15—0,20% (1,5—2 գրամ մեկ լիտր ջրին) դոզայով, որին պետք է ավելացնել թարմ հանգցրած կիր 3—4 գրամ մեկ լիտր ջրին, կամ թե արսենավթվական կալցիումով՝ 0,2—0,3% դոզայով (2—3 գրամ մեկ լիտր ջրին): Առաջին սրսկումը կատարում են դարնանը, երբ մատողաշ տերևներից նոր են դուրս գալիս լուռաջին թրթուրները, իսկ հետագա 2—3 սրսկումները 15 օրյա ընդմիջումներով:

Թղենու կեղևակերի դեմ պայքարելիս պետք է հեռացնել ծառի բոլոր վնասված մասերը և վերքերը խնամքով ծածկել պարտիզային մածիկով:

Պսիլլայի (ծծող միջատ է) դեմ պայքարելիս պետք է սրսկել արտաքին (կոնտակտային) թուլյներ, ինչպես, օրինակ՝ անաբազինի կամ նիկոտինի սուլֆատի լուծույթ՝ 0,2—0,3%-ի դոզայով (2—3 գրամ մեկ լիտր ջրին), կանաչ սապոնի հետ (4—6 գրամ մեկ լիտր ջրին): Սրսկումը պետք է կատարել մոտավորապես մայիսի սկզբին, երբ պսիլլան գտնվում է թրթուրի ստադիայում (պետք է նայել տերևների տակի կողմը. թևավոր միջատի ստադիայում պայքարն ապարդյուն է, որովհետև հասուն միջատները դուրս են թռչում):

Բերհանավաճը.— Մշակվող սորտերի մեծամասնությունը վեգետացիայի ընթացքում տալիս է երկու բերք (առաջին բերքը՝ հուլիս-օգոստոս ամսին, երկրորդը՝ սեպտեմբերին և հոկտեմբերի սկզբներին), ընդ որում նայած սորտին, բերքերից մեկը լինում է ամենաբարձրը:

Բերքահավաքը պետք է կատարել՝

1. Կոնսերվացման համար.— Երբ պտղաբույլերը դեռ լրիվ չեն հասել, բայց արդեն գունավորված լինելով, մասամբ փափկել են: Կաթը գտնվում է պտղաբույլի աննշան մասում, պտղակոթի մոտ, մաշկը դառնում է հարթ և փայլուն:

2. Չորացման համար՝ ա) բուսաբանական հասունության սկզբնական ստադիայում, երբ կաթը քիչ քանակությամբ է մնացել (չորացումը բերքահավաքի վայրից դուրս), բ) բուսաբանական հասունության ստադիայում, երբ կաթն ալյուս չկա (չորացումը բերքահավաքի վայրում), գ) երբ պտղաբույլերը սկսում են չմշկվել:

3. Թարմ կերպով սպառելու համար.— Բուսաբանական հասունության սկզբնական ստադիայում կամ բուսաբանական լրիվ հասունության շրջանում:

Բերքը պետք է հավաքել ամեն օր, պտղաբույլերի հասունացման զուգընթաց, ուշ երեկոյան, երբ նրանք կորցնում են արևից ստացած ջերմությունը, կամ թե վաղ առավոտյան՝ ցողը չորանալուց հետո՝ պտղաբույլերը պետք է այնպես քաղել, որ պտղակոթը պտղաբույլի մաշկի մի մասի հետ ճյուղերի վրա չմնա: Անկանոն քաղելիս պտղաբույլերը կորցնում են արտաքին տեսքը և արագ փչանում:

Նայած սորտին, բերքը հավաքում են ձեռքով կամ դանակով: Մառից լավ անջատվող պտղակոթ ունեցող սորտերի պտղաբույլերը պոկում են ձեռքով. նուրբ, հեշտ վնասվող մաշկ, կարճ և ճյուղից վատ անջատվող պտղակոթ ունեցող սորտերը դանակով են քաղում:

Թղենու թարմ պտղաբույլերը պիտանի չեն երկարատև պահելու համար: Նրանց պետք է պահել սառցարանում 0-ից մինչև 2°-ի ջերմաստիճանի պայմաններում: Թարմ վիճակում

գործածելու համար պտղաբույլերը քաղած վիճակում հասունանալիս լավ համ չեն ունենում:

Պտղակոթերից, պտղաբույլերից և շիվերից բերքահավաքի ժամանակ արտահոսող կաթնահյութը խիստ գրգռում է ձեռքերի մաշկը: Այդ պատճառով թուղը քաղելու ժամանակ պետք է ձեռքերին յուղ քսել, կամ թե ռետինե ձեռնոցներ հագնել:

Կաթնահյութը ձեռքերից լվացվում է քացախով:

Թղի չորացնելը.— Արևային շորացման համար պետք է օդադուրծել օգոստոսին և սեպտեմբերի առաջին կեսին մասնաշաբար հասունացող սորտերի պտղաբույլերը: Չորացնելու համար պտղաբույլերը պետք է քաղել սկզբնական և լրիվ բուսաբանական հասունության ստադիաներում և ճյուղերից քաղել դանակով, պտղակոթի հետ միասին, առանց մաշկը վնասելու:

Չորացման համար ամենալավը շրջապատի համեմատ բարձր, չոր, լավ լուսավորված և միաժամանակ քամիներին մատչելի տեղերն են: Պետք է չորացնել միայն չվնասված, լավորակ պտղաբույլերը, գետնի մակերևույթից ոչ պակաս քան 0,5 մետր բարձրությամբ պատրաստած ստեղծների վրա:

Թուղը, ըստ խոշորության տեսակավորելուց հետո, պետք է դասավորել 0,8×0,55 մ մեծությամբ սկուտեղների վրա: Սկուտեղների շրջապատում ջերմաստիճանը բարձրացնելու համար, ցանկալի է, որ դրանք լինեն մուգ (սև) գույնի: Բարդենու տախտակից պատրաստած սկուտեղներն ավելի պիտանի են, քան սոճուց, քանի որ վերջինս թղին սոճու կողմնակի անհաճո հոտ ու համ է տալիս: Սկուտեղների հատակը պետք է լինի ճաղավոր, ճաղերը պետք է լինեն 1—2 սմ լայնությամբ: Այդպիսի սկուտեղների վրա հեշտանում և արագանում է չորացումը, իսկ մթերքը ստացվում է լավ որակի:

Նեխումը կանխելու և կարճ ժամանակում լավ որակի չորացած թուղ (համաշափ գունավորված, մաշկը թեթևակի կնճռոտած, մսալի և ալյն) ստանալու համար, պետք է պտղա-

բուլլերի 3 ժամ տևողությամբ ծծմբի ծուխ տալ (մեկ կիլոգրամ պտուղներին 0,5 գրամ ծծումբ)։ Դա արվում է ֆաներալից պատրաստած արկղներում, կամերաներում կամ հատուկ հարմարեցրած շենքերում։

Մուխը պետք է տալ երեկոյան, գիշերը կամ վաղ առավոտյան, որպեսզի պտղաբույլերը չխաշվեն։

Չորացնելիս ամեն օր, օրական առնվազն երկու անգամ, անհրաժեշտ է թզերը խառնել, շուտ ու մուռ տալ, իսկ գիշերը, ցողից պաշտպանելու համար՝ սկուտեղները դարսել իրար վրա և վերևից ծածկել ամբողջական հատակ ունեցող (բայց ոչ ճաղավոր) սկուտեղներով, շորով կամ բրեզենտով։

Ձևով, նուրբ փոթերով, գուլնով և խոնավությամբ համասեռ արտադրանք ստանալու համար պտղաբույլերի չորացնելն ավարտելուց երկու օր առաջ (այդ մոմենտը որոշվում է թզերի փափկությամբ, որոնք այդ ժամանակ ձեռք են բերում խիտ եփած մուրաբայի կոնսիստենցիա և ունենում են միջին թվով 25% խոնավություն), պետք է անցկացնել ֆաներաներից պատրաստած թեթև մամլի միջով։ Մամլելու համար ֆաներաների արանքում դասավորում են թզերն ըստ նրանց խոշորության և ապա տախտակները սեղմում։ Մամլած թզերը շարունակում են չորացնել այնքան ժամանակ, մինչև որ թզերի պտղամիսը ձեռք բերի խիտ եփած պավիդուլի կոնսիստենցիա (հեշտությամբ իմացվում է պտուղը ձեռքի երկու մատներով սեղմելու միջոցով), որն ասում է մթերքի լիովին պատրաստ լինելու և չորացումը վերջացնելու անհրաժեշտության մասին։

Առաջին գեներացիայի բերքը չորացնելիս ծուխ տված թզերը պետք է չորացնել ստվերում (դարսակներում, այն տեղերում, որտեղ ուժեղ է օդի շարժումը) կամ արևի տակ։ Չորացումը տևում է 7—8 օր։

Երկրորդ գեներացիայի բերքի չորացումը կարող է ձգձգվել այնպիսի պատճառներից, որոնք հնարավոր են Հայկական ՍՍՌ-ում այդ ժամանակաշրջանում, այն է՝ օդի ցածր ջերմաստիճանի, բարձր հարաբերական խոնավության և չորաց-

նելու համար այլ անբարենպաստ պայմանների հետևանքով, որոնք կարող են պտղաբույլերի մատուցական նեխում առաջացնել։ Թվարկած բացասական պայմանների առկայությամբ թուզը պետք է չորացնել որոշ չափով մաշկը և պտղակոթը պտղամսի մի մասի հետ միասին պոկած կամ կտրած վիճակում։

Այդ դեպքում որոշ բան կորցնելով արտադրանքի արտաքին տեսքի տեսակետից, զգալիորեն արագանում է չորացնելու պրոցեսը և միխիմումի է հասնում պտղաբույլերի նեխումը։

Երկրորդ գեներացիայի բերքի չորացնելու ժամանակ հաշվի պետք է առնել հետևյալը․

Օրական միջին ջերմությունը 22-ից 28°-ի միջև տատանվելիս (որը սովորաբար լինում է սեպտեմբերի կեսերին) չորացումը հետևյալ կերպ անցկացնել։ Չորացնելու համար թուզը դնել ամբողջական պտղաբույլերով, առանց պտղակոթերը պոկելու։

Ծծմբի ծուխ տալ 3 ժամ տևողությամբ, նորման՝ 0,5 գր ծծումբ 1 կգ թարմ թզին։ Չորացնելու համար պտղաբույլերը դասավորում են սկուտեղների վրա աչքերը դեպի վեր դիրքով, որպեսզի հյութը չհոսի։ Առաջին անգամ շուտ տալ չորացնելն սկսելուց 2 օր հետո, իսկ հետագայում օրական ոչ պակաս 2 անգամ։ Մամլած թզերը սկուտեղի վրա դարսում են շարքերով, իսկ այնուհետև դանդաղորեն չորացնում դարսակներում, ստվերում։

Եղանակները նկատելի ցրտելիս, այն ժամանակաշրջանում, երբ օրական միջին ջերմաստիճանը լինում է 24°-ից ոչ ավելի, թուզը քաղելիս՝ նրանից պետք է կտրել պտղակոթը միջուկի և մաշկի մի մասի հետ 8—9 քառ. սմ մակարդակով, իսկ այնուհետև ծուխ տալ 3 ժամ տևողությամբ, հաշվելով 1 կգ թարմ պտուղներին 0,5 գր ծծումբ։ Եղանակը զգալի ցրտելիս, պտղաբույլերի նեխումից խուսափելու համար, պետք է ծծմբի դոզան ավելացնել, հասցնելով մեկ գրամի։ Չորացնելուց առաջ թուզը դասավորել աչքով դեպի ցած, իսկ կտրած մասը դեպի վեր։ Այդպիսի դիրքով պտղաբույլերը

պետք է պահել մեկ օր, իսկ այնուհետև ամեն օր շուտ տալ օրական ոչ պակաս քան 2 անգամ: Չորացումն արագացնելու համար, թզի կտրած, վիրավորված մասերն ավելի հաճախ պետք է դնակի արեն անել, քան մյուս կողմերը: Չորացումը վերջացնելուց առաջ թուզը մամլում են: Կտրած պտղակոթերով պտղաբույլերը մամլի տակ են դնում այն ժամանակ, երբ միջուկը մասամբ չորացել է և մատնեքով ուժեղ սեղմելիս հյութ է արտադրում: Մամլի տակ դրված թզերն ընտրում են ըստ հաստության, որպեսզի երանց կտրվածքի եղբերը մոտավորապես լինեն մի հարթության վրա: Մամլած թուզը լրացուցից չորացնում են արևի տակ: Երկրորդ գինեռացիայի պտղաբույլերի նորմալ չորացումը տևում է 10—11 օր:

Փաթեթումից առաջ, չորացրած թուզը պետք է տեսակավորել ըստ խոշորության, գույնի, մաշկի վիճակի, մեխանիկական վնասվածքների և բորբոսանքով վարակվածության: Չորացրած թզերի մեծությունը, գույնը, մաշկի վիճակը հիմնականում կախված է սորտից:

Սկզբում թուզը տեսակավորում են երկու խմբի՝ 1. ուտելու համար պիտանի, 2. բորբոսնած: Վերջինները գործ են ածում սպիրտ ստանալու համար:

Զբորբոսնած պտղաբույլերն ունեն հետևյալ ապրանքային սորտերը՝

Բարձրագույն սորտ.— Պտղաբույլերը՝ խոշոր, առանց վնասվածքների, տվյալ սորտի համար ուրույն գույնով, մաշկը թափանցիկ, ոչ կոպիտ:

Առաջին սորտ.— Պտղաբույլերը՝ միջին մեծության, նախորդ սորտի հատկանիշներով, պատահում են թզեր՝ մակերեսի 1/10 մասով ոչ թափանցիկ մաշկով:

Երկրորդ սորտ.— Պտղաբույլերը՝ խոշոր և միջին մեծությանմբ, պտղաբույլերի մակերեսը մինչև $\frac{1}{3}$ մասով ոչ թափանցիկ մաշկով, կան աննշան վնասվածքներով պտղաբույլեր:

Երրորդ սորտ.— Մնացած բոլոր պտուղները, որոնք պիտանի են թարմ վիճակում գործադրելու կամ վերամշակելու (օրինակ՝ սուրճի) համար:

Չորացած թուզը դարսում են 20 կիլոգրամանոց արկղերի մեջ, շարքերն իրարից բաժանելով ցելոֆանի թղթով:

Թզենու քաղելը ձմեռվա համար.— Մատղաշ հասակում (մինչև 4—5 տարեկան) թզենին առանձնապես զգայուն է ջերմության անկումների նկատմամբ: Տնկելուց հետո առաջին տարիները թզենու մշակման ասպարեզում անհաջողություններն առանձնապես հաճախ են լինում: Այդ պատճառով թզենին ծածկելիս, այն շրջաններում, որտեղ հնարավոր է ջերմաստիճանի իջեցումը մինչև -15° և ավելի ցածր, առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձնել երիտասարդ տնկարկների պաշտպանությանը ցրտից (Հայկական ՍՍՌ հյուսիս-արևելյան և հարավ-արևելյան շրջաններում):

Թզենին թաղում են ընդհանրապես ծառերի մասսայական տերևաթափի շրջանում (նոյեմբերին): Այդ մոմենտին թզենու տերևները սկսում են մասնակի թափվել: Պետք է թաղել աշնանային առաջին սառնամանիքներից ոչ ուշ:

Այն շրջաններում, որտեղ թզենին պարբերաբար և առանձնապես մատղաշ հասակում վնասվում է ցրտերից, ծառերը պետք է թաղել մինչև նրանց 5 տարեկան հասակը: Հետագայում այլևս կարիք չի լինում թաղելու, քանի որ հասակ առած ծառերը սառնամանիքներին ավելի հեշտ են դիմանում:

Համեմատաբար տաք վայրերում, ինչպես, օրինակ՝ Իջևանի, Շամշադինի, Ալավերդու, Նոյեմբերյանի շրջաններում, թզենու երիտասարդ ծառերը, նրանց կյանքի առաջին շրջանում, պետք է ցրտից պաշտպանել թեթևակի ծածկոցով: Ուշ աշնանը ցրտից առաջ, երիտասարդ ծառերի բների շուրջը և ճյուղերի միջև պետք է դնել եզիպտացորենի, եղեգի և այլ նյութերի ցողուններ և հողով բավականին բարձր բույսեր լցնել:

Արարատյան դաշտավայրի շրջաններում, հողային ծածկոցը պետք է լինի մինչև 25—30 սմ և ավելի: Մինչև 5 տարեկան հասակ ունեցող բույսերը մի քանի օր պետք է շուտ թաղել. պետք է թաղել երկու նվազով, աստիճանաբար ավելացնելով հողի ծածկույթի հաստությունը, որպեսզի ճյուղերը

շենթարկվեն վաղ սառնամանիքի ազդեցությանը և շմգլեն, եթե ջերմությունը նորից բարձրանա:

Այնտեղ, որտեղ թգենին ձմեռը թաղում են, թփերը պետք է մի քիչ ավելի խիտ տնկել: Դա թույլ է տալիս բույսերը մի ուղղությամբ կոացնելիս կոացրած թփի ներքևի մասը ծածկել հետևյալ թփի պսակով, ստեղծելով կոացրած թփերի ամբողջական մի թումբ: Թփի բները և նրանց ճյուղերը ձմռան ընթացքում 1,0—1,5 մետրի չափով ծածկված լինելով շարքի հարևան թփի պսակի ճյուղերով և հողի հաստ շերտով, շենթարկվում սառնամանիքի ազդեցությանը, միևնույն ժամանակ թաղելը հեշտանում է:

Մեծ թփերի թաղումն առայժմ մեքենայացված չէ և կատարվում է ձեռքով: Թաղման տեխնիկան հետևյալն է.

Թփերի տակից հանում են խճարները. թուփը կոացնում են, աստիճանաբար մոտեցնելով հողին, իսկ ճյուղերն էլ կոացնում են դեպի բունը և նրա ճյուղերը: Դրա համար բարակ ճյուղերն ու բարակ բները բերում, անց են կացնում թփի հաստաբուն ճյուղերի և բնի տակով: Կողային ճյուղերն ևս ուղղում են դեպի պսակի ներսը: Երբեմն հնարավոր է լինում թփի բները պարանով օղակել և քաշել հավաքել միասին բոլոր ճյուղերը. պարանը ձգելու հետ միասին, ջարդվածքներ առաջ բերելուց խուսափելու համար՝ ճյուղերն ուղղում, հարմարորեն դասավորում են: Ամբողջ պսակը հավաքելու և ձգելու հետ զուգընթաց կոացնում են նաև թփի բները: Գազաթի և կողերից սեղմված պսակի ծավալը փոքրանում է և հեշտ է լինում թաղել:

Սեղմված պսակի մակերեսին տարբեր հաստություն և դիմացկունության ճյուղեր են լինում: Այդ ճյուղերից մի քանիսը վրան հողն ածելուց ջարդվում են. դրա առաջն առնելու նպատակով այդ ճյուղերի տակ խճարներ են դասավորում հորիզոնական ուղղությամբ, իսկ խճարների ծայրերը հենում են հարևան հաստ և դիմացկուն ճյուղերի և բների վրա:

Բացի դրանից, սեղմված պսակի շրջագծային ճյուղերը անհավասարաչափ են դասավորվում և որոշ տեղերում նրանք

Նկ. 6. Թաղած բզկետ. - 1. հողային ծածկույթի շերտը, 2. բուսական ծածկույթի շերտը:

նասր լինելով, առաջ են բերում փոսեր: Այդ փոսերը լցնելու համար՝ այդտեղ դարսում են ցախի խրձեր կամ կարճ և բարակ ձողեր: Ապա պսակի ամբողջ մակերեսը ծածկում են բուսական որևէ ծածկույթով, որպեսզի դրա վրա լցրած հողը պսակի ներսը չթափվի: Բուսական այդ ծածկույթը հողի մեջ չպետք է բորբոսնի և առաջ բերի թզենու կեղևի վնասվածքներ: Ծածկույթի համար կարելի է օգտագործել բոշխ, եղեգ, ուղտի փուշ և տարբեր մոլախոտեր. ամենից լավը բրնձի ծղոտն է:

Թզենին ծածկելուց հետո այգում գոյանում են երկարավուն էլիպսաձև հողակույտեր (տե՛ս նկ. 6): Երկու կողմից թեքվածքներով, իսկ ներսում՝ պսակի մեջ՝ օդի շերտավորություն:

Աշնան-ձմեռային շրջանի համար այդ հողակույտերի մոտ պետք է առուններ հանել, ջուրը հեռացնելու համար: Առանձնապես դա անհրաժեշտ է անել այն թաղած բույսերի մոտ, որոնք տնկված են լանջերին: Թզենին պետք է հողից հանել մարտի սկզբին կամ վերջին, նայած գարնանը: Այդ ժամանակ թզենու բողբոջներն արդեն ուռչում են, հանեյն ուշացնելիս ուժեղ զարգացած բողբոջները հեշտությամբ թափվում են: Թաղած թզենիների վրայի հողը պետք է վերցնել աստիճանաբար, մի քանի նվազով, մի քանի օրվա ընթացքում:

Հողից ազատված պսակը պետք է բարձրացնել գետնից և հենել խշմարներին: Ծառի խշմարներին հենելու տեղերում, խշմարի և կեղևի արանքում կանաչ կամ չոր խոտ է դրվում, որպեսզի կեղևը և բնափայտը չվնասվեն:

Ց Ա Ն Կ

	Էջ
Թզենու ժողովրդա-տնտեսական նշանակությունը	5
Թզենու բուսաբանական առանձնահատկությունները	8
Թզենու բիոլոգիական մի քանի առանձնահատկությունները	14
Թզենու և արտաքին միջավայրի հարաբերությունը	19
Թզենու վնասատուները և հիվանդությունները	24
Թզենու սորտերը	25
Տնկարան	31
Տնկարանի կազմակերպումը	34
Տնկած կարոտների խնամքը	36
Շնկիների հողից հանելը և նրանց տնտեսավորումը	37
Թզենու պարտեզի կազմակերպումը և նրա խնամքը	39
Հողամասի քննությունը և նրա յուրացումը	39
Հողի խնամքը թզենու մատուցող պարտեզում	42
Հողի խնամքը պտղարերոջ պարտեզում	43
Պսակի ձևավորումը	47
Հին թվերի երիտասարդացումը և կտր	53
Թզենու կտրի ֆիկացիա	53
Պաշտար փոստատուների պեմ	55
Բերչատնավար	58
Թզենու թաղելը ձմեռվա համար	61

Պատ. խմբագիր Գ. Գրանյան
 Հրատ. խմբագիր Ս. Թադևոսյան

Տեխ. խմբագիր Լ. Ազիզբեկյան Կոնսուլտ. խմբագիր Լ. Արմաշյան
 ՎՋ. 09806 ԽՀԽ 253 Պատվեր 70 Հրատ. 1137 Տիրաժ 1240
 Հանձնված է արտադրության 14.11.1955 թ., Ստորագրված է արտադրության 25.11.1955 թ., տպագր. 41, մամուլ, հրատ. 2,6 մամուլ, բուրդ 60x92, Գինը 65 կ.

Հաշվահան ՄՅԲ Դիտարձյունների ախտահանողի հրատարակչության թիվը
 արտադր. Երևան, Ստորագր. 124: